

Політичні науки
та публічне управління

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 47 (4–2015)

*Політичні науки
Юридичні науки
Економічні науки*

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2015

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф.,
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.,
Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М.,
д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф.,
д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М.,
д-р іст. наук, Мелков Ю. О., д-р філос.
наук, доц., Піляєв І. С., д-р політ. наук,
Попов В. Ж., д-р іст. наук, проф., Сур-
мін Ю. П., д-р соціол. наук, проф., Хи-
жняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В.,
д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф.,
Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бандур-
ка О. О., д-р юрид. наук, проф., Боро-
дін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Гаркуша
В. С., канд. юрид. наук, доцент, Демчен-
ко С. Ф., д-р юрид. наук, Джунь В. В.,
д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В.,
д-р юрид. наук, ст. наук. співр., Корнієн-

ко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р
юрид. наук, доцент, Мартиненко О. А., д-р юрид.
наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук,
доцент, Недюха М. П., д-р філос. наук, проф.,
Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф.,
Романенко Є. О., д-р наук з держ. упр., доц.,
Темченко В. І., канд. юрид. наук, доцент, Христин-
ченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х.,
д-р юрид. наук, проф., Ярмиш О. Н., д-р юрид.
наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І.,
д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон.
наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф.,
Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І.,
д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук,
проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф.,
Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р
біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук,
Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 10 від 18.11.2015 р.)*

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подоляка (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 —
Вип. 47 (4–2015). Політичні, юридичні, економічні науки. — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”,
2015. — 120 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами роз-
витку політології, права і економіки.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

*Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук
(за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою
Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).*

*Міністерством освіти і науки України збірник “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання
з економічних наук (за наказом МОН України від 21.11.13 № 1609).*

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2015
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2015

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Заросило В. В. Адміністративно-правові засади проведення виборів і референдумів як масових заходів та охорона громадського порядку під час їх проведення	62
Гула Р. В. Гене́за патріотизму: комплекс наукових підходів	5	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	66
Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Розвиток відносин Норвегії та Європейського Союзу: досвід для України ...	11	Степахно І. В., Кубушка Л. І., Табаков В. З. Использование статистического анализа для идентификации математической модели решения прикладных задач с целью экономии затрат.....	66
Гайдукевич Г. А. Урегулювання ситуації в Україні и перспективи развития мира	16	Квашук Д. М., Карпова К. В. Оцінка впливу основних факторів на розвиток машинобудування в Україні	69
Гольцов А. Г. Україна в сучасних неоімперських геополітичних проєктах	23	Квашук Д. М., Пригунов П. Я., Карпова К. В. Оцінка впливу основних факторів на економічну безпеку машинобудівних підприємств у процесі інформаційно-аналітичного забезпечення	82
Заяць Г. С. Соціальна сфера: пріоритетні напрями досліджень	31	Колесник В. М., Савченко Т. В. Фактори впливу на витрати промислових підприємств	87
Юсеф Н. Научно-техническое и энергетическое сотрудничество Украины со странами ближневосточного региона	36	Сливка О. А. Концепція людського розвитку як основа формування соціальної політики підприємства	93
Іванов Д. В. Місія суспільного телебачення і радіомовлення у національному законодавстві України та Польщі у контексті перспектив європейської інтеграції України	42	Степахно І. В. Використання математико-статистичних методів у моніторингових економічних дослідженнях якості	98
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	47		
Александров Ю. В. Щодо нового Закону України “Про пробацію” ...	47		
Костюк Т. О. Проблеми законотворчої діяльності в Україні і моніторна демократія.....	51		
Шашкова-Журавель І. О. Характеристика міжнародно-правової системи забезпечення охорони праці шахтарів	56		

Марченко С. М.

Розробка антикризового механізму
маркетингового логістичного ціноутворення
на підприємствах сільськогосподарського
машинобудування України..... 102

Толєвска И. Н.

Туризм как социальный феномен
и парадигмальные особенности

его развития в современных условиях
жизнедеятельности..... 110

Харченко О. В.

Домінуючі чинники розвитку
світової транспортної системи
і сучасна стратегія реформування
транспортної системи 114

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....117

УДК 342.71 +130.3

Р. В. ГУЛА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, Львівський інститут

ГЕНЕЗА ПАТРІОТИЗМУ: КОМПЛЕКС НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 5–10

Аналізуючи соціально-політичні явища та соціально-духовний феномен патріотизму як інтегруючої основи, на якій можливе відновлення духовних цінностей суспільства, можна сформувати стабілізуючі елементи національної і громадянської згоди незалежної української держави.

Проблема впливу на політичні явища і процеси факторів, які прийнято зараховувати до патріотичних і “етнокультурних феноменів”, здавна привертала увагу соціальних мислителів і вчених. В античній філософії (Демокрит, Платон, Сократ) вперше обґрунтували сутність полісного (державного) патріотизму. Філософи Середньовіччя (Августин Аврелій, Фома Аквінський) обґрунтували божественне походження держави і внесли в розробку поняття державного патріотизму релігійну складову. В епоху Відродження (А. Данте, Т. Кампанелла) філософи намагалися синтезувати державний патріотизм як релігійний та античний на основі гуманізму. Представники філософської думки Нового часу (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Д. Дідро) розкрили особливості процесу формування нації, за допомогою якої патріотизм розглядався як цementsуюча сила створення національної держави. У німецькій класичній філософії (Г. Гегель, І. Фіхте, І. Кант) обґрунтовувалось поняття

державного патріотизму як духу народу, його ідеальну основу. Заслугове на увагу ідея великого філософа І. Канта, викладена у славнозвісному есе “До вічного миру” — про всесвітній цивільний стан, яка лежить в основі багатьох тенденцій сучасного світу, що визначаються термінами “глобалізація” й “інтернаціоналізація”.

Російські дослідники дорадянського періоду (О. Шишков, Л. Толстой, І. Ільїн) у своїх працях розглядали проблеми співвідношення космополітизму та патріотизму, релігійного патріотизму та націоналізму, сформували позитивну та негативну складову патріотизму.

Дослідники радянського періоду (М. Куліченко, П. Рогачов, М. Свердлін, О. Миловидов) вивчали радянський і соціалістичний патріотизм як вищу духовну цінність суспільства.

Представники пострадянського періоду в російській та українській науці (Е. Баграмов,

В. Межуєв, Г. Зюганов, В. Лутовінов, І. Надольний) розглядають патріотизм в умовах будівництва нових пострадянських державних утворень Росії та України.

Патріотизм як філософська категорія, складне соціально-політичне явище, емоційно-психологічний феномен виявляється через практичний досвід і ставлення до виконання завдань на благо Батьківщини та високу відповідальність за її долю та майбутнє.

Патріотизм як цілісна система, що полягає в реальних почуттях, поглядах та ідеях, які відображаються у свідомості людини як об'єктивно існуюча соціальна реальність, формує його духовно-перетворююче ставлення до Батьківщини, Вітчизни та держави.

Сутність патріотизму як синтезованого поняття може бути розкрита через категорію "патріотичне".

"Патріотичне" — інтегральна категорія для позначення суб'єктивного емоційно-чуттєвого сприйняття і раціонального осмислення поняття Батьківщини як особливого ставлення індивіда і спільноти у вигляді кристалізації сукупності ціннісних і життєвих орієнтацій їх суспільно-політичної позиції; комплекс етичних констант феномена індивідуальної та колективної свідомості народу в їх відношенні до Батьківщини на основі моральної самоідентифікації.

Особливостями теоретичного осмислення категорії "патріотичне" є:

- різноманітність і складність визначення об'єкта патріотизму;
- відмінності у трактуванні і співвідношенні понять "Батьківщина", "Вітчизна", "державна", "нація", "клас" (прошарок), "особистість", "спільнота" як основ визначення категорії "патріотичне";
- відсутність єдиних підходів до типологізації та класифікації патріотизму.

Трактування самого терміна "патріотизм" характеризує інваріантність, різноманітність та неоднозначність. Це багато в чому пояснюється складною інтегративною природою цього явища і феномена, багатоаспектністю його змісту, неординарністю структури, різноманітністю форм проявів тощо. За допомогою систематизації безліч концепцій патріотизму можна виявити різні підстави у системі патріотичного ставлення.

Об'єктами патріотизму виступають категорії "Батьківщина", "Вітчизна", "Держава". Поняття "Батьківщина" становить інваріантну основу патріотизму, притаманну кожному народу впродовж всієї історії його розвитку, а поняття "Вітчизна" є варіативною характеристикою, що відбиває особливості розвитку конкретного суспільства на певному етапі його розвитку. Розмежування понять "Батьківщина" і "Вітчизна" зумовлює включення у визначення патріотизму таких складових, як любов до Батьківщини і вірність Батьківщині. Любов до місця народження, народу, мови, національної культури та історії має поєднуватися з любов'ю до держави як уособлення соціальних гарантій.

Детермінованість викладених вище понять дає змогу нам визначити власну узагальнену класифікацію у співвідношенні з об'єктом патріотизму, яка охоплює класичний, державний, цивільний і революційний типи.

Класичний патріотизм є категорією, яка комплексно інтегрує у своєму змісті фундаментальні суб'єктно-об'єктні зв'язки. Він включає в себе такі компоненти: любов до Батьківщини, до рідних місць, рідної мови, повага до минулого Батьківщини, розуміння свого патріотичного обов'язку перед країною і державою, повагу до інших народів, їх звичаїв, культури. Розкриття класичного патріотизму через моральний принцип, світоглядну позицію та цінність, почуття та соціально-психологічну характеристику розкриває його надскладну інтегративну природу як явища та феномена [1, 22, 23].

При виконанні державою гуманістичних месіанських завдань, що відповідає інтересам й очікуванням суспільства, на основі класичного патріотизму формується **державний патріотизм** як "... прийнятий на соціокультурному рівні феномен, що має яскраво виражений інтеграційний потенціал, що зв'язує в єдине функціональне ціле представників політичної влади з різними верствами суспільства, різні народності і національності в єдину націю й визначає оптимальне співвідношення ступеня свободи і відповідальності громадян

залежно від їх місця в соціальній стратифікації суспільства” [2, 9]. Головна мета державного патріотизму — забезпечення інтересів і національної безпеки держави. На думку Г. Гегеля, об’єктом патріотичних почуттів державного патріотизму є держава [3].

Державний патріотизм за своєю природою глибоко суперечливе явище. На пострадянському просторі патріотичну свідомість часто намагаються трактувати як вірність верхівці влади. Однак лояльність влади невіддільна від тієї якості національно-державного управління, яке ця влада забезпечує, і морального авторитету самої влади в суспільстві. З останнім у влади дуже великі проблеми внаслідок тотальної корупції, злочинності і практично повної відсутності моральних засад. Лояльність політичного режиму — чи не найсуперечливіший компонент державного патріотизму.

У структуру державного патріотизму входить і поняття *регіональний патріотизм* як явище та феномен, що зумовлені просторовими характеристиками території рідного краю, які виступають в якості самостійного об’єкта патріотизму. Носій цього патріотизму часто кваліфікується як “патріот малої Батьківщини”, як складової держави — “великої Батьківщини”.

Невід’ємною частиною державного патріотизму, що визначає його духовну складову, є *культурно-духовний патріотизм*, який окреслюється часовими характеристиками у комплексі культурних парадигм. Об’єктом цього підтипу патріотизму є історичний шлях народу, держави, аналіз його культурних витоків і досягнень.

Складовою державного патріотизму виступає поняття *військового (військово-професійного) патріотизму* як сукупності політичних, моральних і національних констант свідомості воїна, що виявляються у формі вірного служіння державі й народу. Зі служіння Батьківщині в рамках державного патріотизму виростає і передається з покоління в покоління патріотизм військово-професійний, тобто гордість за належність до Армії і Флоту, за свій полк, корабель, їх честь і славу. Також важливими рисами військово-

професійного патріотизму були: безмежна відданість Батьківщині і готовність свідомо віддати за неї життя, авторитет військової присяги та її виконання за будь-яких умов, високі поняття військової честі і військового обов’язку. На думку російського філософа Л. П. Карсавіна, найбільш яскравим і стійким носієм любові до Батьківщини, справжнього патріотизму є армія, з огляду на її народну природу [4].

Серед типів патріотизму слід виокремити **громадянський патріотизм** як інтегративний комплексний феномен і явище самостійної сфери життя суспільства, незалежного від держави. Він характеризує позицію індивіда і спільноти на основі ціннісних орієнтацій, що визначають об’єктивний аналіз історичної спадщини свого народу та сучасності, готовність до практичної реалізації спільно поставлених цілей, визнання соціокультурних цінностей своєї спільноти в чітко визначеній системі соціонормативних координат права та моралі. В ідеалі кінцевим продуктом громадянського патріотизму має стати громадянин-патріот.

Діалектичний зв’язок громадянського патріотизму з державним визначається чітким визначенням поняття громадянина як правової єдиної належності його до одного народу та однієї держави.

Поняття громадянина-патріота характеризує ціннісне ставлення особи до держави в системі правових та етичних відносин. Громадянство як належність до держави — звичний і необхідний статус будь-якого індивіда, що задовольняє одну з важливих екзистенціальних потреб людини, формує почуття лояльності, підтримки, патріотизму, які впливають на самосприйняття та сприйняття держави іншими [5].

З початку XX ст. ідейно та організаційно оформляється ідеологізоване поняття **революційний патріотизм**. За своїм змістом він є соціальним феноменом і явищем, які реалізуються в різних формах боротьби з суспільно-політичним устроєм власної держави через суб’єктивне сприйняття любові до народу (класу, нації), бажання для нього кращої долі [6].

У певні моменти історичного розвитку ідеї революційного патріотизму можуть опанувати народними масами. Наприклад, у пошуках оптимальної моделі державного устрою, здатної забезпечити національний розвиток і бажаний рівень життя, у ХХ ст. сам народ Росії двічі зруйнував свою державу, його імперську та радянську моделі, відмовивши їм у лояльності. Слід також звернути увагу, що при абсолютизації того чи іншого об'єкта революційного патріотизму (класу, нації) цей тип переходить у види тоталітарних й авторитарних суспільно-політичних практик (націоналізм, нацизм, расизм, фашизм тощо).

До сьогодні ще не склалося єдиної загальноновизнаної думки про те, що розуміється під суб'єктом патріотизму. З нашої точки зору, **суб'єктом** патріотизму є: *особистість; група населення в соціальній структурі суспільства: соціально-професійна, соціально-демографічна, соціально-класова, соціально-етнічна підгрупи; народ* певної країни.

Таким чином, *соціальний суб'єкт патріотизму* визначається як форма організації колективного життя і діяльності людей, об'єднаних усвідомленням себе цілісним соціальним утворенням з чітко визначеними загальносистемними цільовими установками.

Багатоаспектний характер онтологічної природи суб'єкта патріотизму викликає й різноманіття підходів до трактування його сутності, а саме: ірраціонально-чуттєвий, раціонально-етичний, аксіологічний, праксеологічний, політико-інструментальний.

Ірраціонально-чуттєвий підхід розглядає виникнення, становлення та розвиток патріотизму як формування комплексу *духовно-соціальних почуттів* національної гордості та любові до Вітчизни, громадянської відповідальності за її долю, а також емоційного підпорядкування особистістю та спільнотою своїх життєвих установок загальнонаціональним інтересам.

Патріотизм за формами прояву може бути:

- *духовно-релігійний* — характеризується тим, що розглядає патріотизм як етап духовного розвитку особистості [7];

- *емоційний*, де патріотизм розглядається як сила почуття незалежно від характеристик об'єкта [8];

- *особистісний*, де формами прояву патріотизму є патріотичні почуття, практична патріотична поведінка конкретного носія власних патріотичних констант [9];

- *соціально-груповий*, де патріотичні почуття розглядаються як форми прояву пануючої моделі ідеології окремих соціальних груп відповідно до їх ролі та місця у соціальній структурі суспільства [Там само];

- *формальний* — виправдання некомфортних і ненормальних умов проживання фатальним збігом обставин народження індивіда в цій країні;

- *абсурдний*, який передбачає нелогічний пошук об'єктів гордості за країну (іронічний патріотизм);

- *оптимістичний (утопічний)* як форма надмірно ідеалізованого уявлення про "світле майбутнє" своєї країни;

- *ностальгічний* у вигляді пасивної відірваності від реальності з ностальгічною тугою про велике минуле країни;

- *песимістичний* передбачає введення в Абсолют крайнього ступеня негативного сприйняття своєї Батьківщини, яка в цьому образі стає особливо рідною;

- *деструктивний* пов'язаний з пошуком міфічних винуватців катастрофічного стану своєї Батьківщини [10];

- *етнофілічний* акцентує увагу на пріоритетності почуттів любові до власного народу, етносу, нації.

Раціонально-етичний підхід розкриває сутність патріотизму як *етичний принцип*, що характеризується складним комплексом знань, ціннісних установок і поведінкових норм, які можуть бути артикульовані як любов до Батьківщини.

Формами прояву патріотизму в раціонально-етичному підході, на нашу думку, є:

- *раціональний* — об'єктивно виправданий патріотизм, який ґрунтується на реальності сьогодення, передбачає конструктивне розподілення відповідальності, що полягає в усвідомленні індивідом особистої частки цієї відповідальності [Там само];

- *критичний* — визнання пріоритетності істини як єдиного критерію патріотичності індивіда та суспільства;

- *символічний* — любов до символів, політичних і державних інститутів, території країни;

- *корпоративний* — ступінь прихильності працівників організації, бажання поступитися особистими інтересами в інтересах компанії, емоційне співпереживання корпоративних проблем, відкидання на підсвідомому рівні зради корпоративних інтересів [11];

- *прагматичний* — утилітарне ставлення до формування ціннісних установок поведінки індивіда з метою досягнення практичної користі від використання патріотичної риторики.

Аксіологічний підхід розглядає патріотизм як найважливішу цінність, яка формує принципи функціонування соціокультурної спільноти. Цей підхід реалізується у таких формах патріотизму:

- *естетичний* — повне і безумовне сприйняття краси власної країни;

- *етичний* — домінування в індивідуальній та суспільній свідомості ціннісних пріоритетів обов'язку, відповідальності, морального закону, захисту держави [12].

Праксеологічний підхід характеризує високе почуття з виділенням діяльнісного компонента індивіда, який духовно перетворює ставлення до дійсності у формі державотворчого патріотизму.

Державотворчий патріотизм нації — це все, що народ загалом та кожен громадянин зокрема роблять в інтересах творення незалежної, суверенної, цивілізованої держави [13].

Політико-інструментальний (конструктивістський) підхід трактує патріотизм як політичну віру, що цілеспрямовано сформована елітарними станами суспільства. Форми прояву цього підходу такі:

- *політичний* — конструювання патріотичних аксіом політичною елітою з метою збереження політичної влади;

- *національний* — створення на основі міфологічних уявлень за допомогою сукупності суспільних практик ритуального або симво-

лічного характеру, які зазвичай регулюються за допомогою явно або неявно визнаних правил з метою впровадження певних цінностей і норм поведінки для формування нової політичної нації [14];

- *конституційний* — формування пріоритетності державно-громадянської ідентичності, переводячи національну самобутність у розряд “позаполітичного” феномена (спільність історичної долі народу, нації як культурні та самобутні спільноти тощо);

- *народний* — створення патріотичної парадигми, що трактувало служіння вітчизні у зв'язку з поняттями на кшталт “загальної народної користі”, “загального блага” [15].

Викладені підходи, визначення та типологія дають можливість розкрити генезис патріотизму від виникнення любові до Батьківщини, що осмислюється теоретично через духовну рефлексію особистості в результаті її соціалізації. У філософському відношенні патріотизм має такі аспекти:

- *онтологічний* — у формі реально існуючих патріотичних почуттів, поглядів, ідей;

- *гносеологічний* — відображення у свідомості людини відповідної соціальної дійсності і методологія її вивчення;

- *ціннісний* — визначення духовних і матеріальних орієнтирів розвитку особистості й суспільства;

- *праксеологічний* — духовно перетворює ставлення до дійсності;

- *структурно-функціональний*, що включає в себе елементи, рівні, функції патріотизму у формі реально існуючих патріотичних почуттів, поглядів, ідей.

Отже, патріотизм як соціокультурна цінність, моральна якість особистості, моральний принцип відображає в чуттєво-емоційних і концептуальних аспектах взаємодію суб'єкта — громадянина-патріота й об'єкта — Батьківщини, Вітчизни і держави на різних рівнях організації соціуму.

У запропонованій типології патріотизму пріоритетне значення в сучасних умовах має державний патріотизм. Це визначається інтересами національної безпеки держави, необхідністю духовної солідарності громадян, консолідацією різних соціальних груп і до-

сягненням стійкого та міцного міжнародного становища країни.

Література

1. Гула Р. В. Патриотизм и национализм. Опыт историософского анализа: монография / Р. В. Гула. — Днепропетровск: Герда, 2014. — 516 с.
2. Минаков В. А. Место патриотизма в российской национальной идее (социально-философский анализ): автореф. дис. ... на соиск. науч. степ. канд. филос. наук: спец. 09.00.11 "Социальная философия" / В. А. Минаков. — Барнаул, 2009. — С. 9.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. — М.: Мысль, 1977. — Т. 3. Философия духа / [отв. ред. Е. П. Ситковский]. — С. 5, 87.
4. Карсавин Л. П. Армия и революция / Л. П. Карсавин // Евразийская хроника. — 1927. — Вып. 9. — С. 42.
5. Щурко О. М. Особливості трансформації та формування міжнародного образу України на сучасному етапі: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / О. М. Щурко. — Л., 2010. — Арк. 27.
6. Артамонов В. А. Государственный, военный и революционный патриотизм в России в XIX — начале XX вв. / В. А. Артамонов // Военно-исторический журн. — 2005. — № 2.
7. Ильин И. А. Собрание сочинений: [в 10 т.] / И. А. Ильин. — М.: Рус. книга, 1993. — Т. 1. — С. 174–175.
8. Лутовинов В. И. Российский патриотизм: история и современность [Электронный ресурс] / В. И. Лу-

товинов. — Режим доступа: <http://zhiharev.narod.ru/pr1stais/pr1lugovinov.htm>

9. Рядовой А. Г. Патриотизм как системно-комплексное качество личности: сущность и содержание / А. Г. Рядовой // Омский науч. вестн. психол. и пед. науки. — 2008. — №3 (67). — С. 103.
10. Трунов Д. Иррациональные формы патриотизма / Д. Трунов // Культурный мир меняющейся России. Материалы XV Всероссийской конф. студентов, аспирантов, докторантов "Майские чтения" (14 мая 2003 г.). — Пермь: ЗУУНЦ, 2003. — С. 71–73.
11. Корпоративный патриотизм [Электронный ресурс] / STUDME.ORG. — Режим доступа: http://mobile.studme.org/1333122222110/menedzhment/korporativnyu_patriotizm. У цього твору є справжня назва та редактор: Организационное поведение: учебник и практикум для академического бакалавриата / под ред. С. А. Баркова. — М.: Юрайт, 2015. — 453 с. — Серия: Бакалавр. Академический курс. — див. http://m.studme.org/component/option,com_jdownloads/Itemid,999999/catpid,282/task,view_annotation/
12. Лысак И. Патриотизм: отжившая ценность или актуальный бренд? / И. Лысак, И. Наливайченко. — Таганрог: Изд-во ЮФУ, 2013. — С. 13.
13. Карпінський Б. А. Державотворчий патріотизм нації як основа фінансового забезпечення конституційного ладу / Б. А. Карпінський // Наук. вісн. НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23.12. — С. 213.
14. Хобсбаум Э. Нации и национализм после 1780 года / Э. Хобсбаум. — СПб.: Алтейя, 1998. — С. 74.
15. Крижанич Ю. Политика (текст и переводы) / Ю. Крижанич. — М.: Наука, 1965. — С. 322.

Проаналізовано сутність поняття "патріотичне" як основи соціально-політичного явища та соціально-духовного феномену патріотизму. Подано власну класифікацію наукових підходів до трактування патріотизму.

Проанализирована сущность понятия "патриотическое" как основы социально-политического явления и социально-духовного феномена патриотизма. Дана собственная классификация научных подходов к трактовке патриотизма.

The essence of the concept of "patriotic" as the basis of socio-political phenomena, social and spiritual phenomenon patriotism. This classification of own scientific approach to the interpretation of patriotism.

Надійшла 19 листопада 2015 р.

І. І. ДАХНО

В. М. АЛІЄВА-БАРАНОВСЬКА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

РОЗВИТОК ВІДНОСИН НОРВЕГІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 11–15

Аналізуються відносини Норвегії та Європейського Союзу впродовж останніх десятиліть.

Розв'язання проблем на шляху вступу України до Євросоюзу становить для влади як теоретичний, так і практичний інтерес. Знання шляхів до Євросоюзу дасть можливість Україні розумно відреагувати на виклики. Не завадить також вивчити досвід зарубіжних країн при торуванні цього шляху, зокрема Норвегії у її відносинах з Євросоюзом.

Мета статті полягає у зваженому, політично неупередженому аналізі ситуації, що склалася у зв'язку зі вступом Норвегії до Євросоюзу та визначенні можливостей використання Україною норвезького досвіду.

Публікаціями про Європейський Союз нині в Україні нікого не здивуєш. Їх чимало. З відповідним калейдоскопом можна ознайомитися за розділом I (с. 9–163) книги [2]. Публікацій, що безпосередньо стосуються відносин Норвегії та ЄС, не виявлено. Це й спонукало написання цієї статті.

Норвегія — не скандинавська країна. Де вона і що вона — про те не будемо згадувати, оскільки є книга, створена співавтором цієї статті, яка вже витримала чотири видання [3].

Під час своєї першої і до того ж офіційної зарубіжної мандрівки в липні 1994 року співавтор цієї статті перебував у Данії. Вона розташована неподалік Норвегії. Місцевий гід розповідав, що в далекі історичні часи сучасна Норвегія була дуже бідним краєм. Клімат — далекий від гарного. Природних

ресурсів — менше, ніж кіт наплакав. Умови для сільського господарства, особливо рослинництва, — жалюгідні. За звичаями тих часів тамтешні варяги (нашою мовою — козаки) полюбляли грабувати сусідні багатші країни. Найчастіше навіть самі варяги не знали, якій країні настала черга бути пограбованою. Своєму отаману варяги хусткою зав'язували очі і давали в руки спис. Кілька разів окрутнувшись на місці, отаман навмання кидав спис. У який бік спис полетів — у той бік варяги на своїх човнах рушали грабувати. У ті часи таке явище вважалося нормальним. Такі витівки полюбляли і наші козаки, хоча про це нині сором'язливо замовчується.

Сучасна Норвегія — багата і добропорядна країна, яка добуває зі своїх надр нафту і газ. Стародавні варяги про ці корисні копалини могли і не здогадуватися.

У Першу світову війну Норвегія зберігала нейтралітет. У роки Другої світової війни Норвегія 1940 року була блискавично окупована гітлерівцями. Північну частину країни наприкінці війни звільнили від німців радянські війська. Норвезького фашистського лідера воєнних часів Відкуна Абрахама Лауріца Джонсона Квіслінга 1945 р. було заарештовано і страчено [4, 1120]. Після війни Норвегія стала членом ООН, Ради Європи, НАТО, проте до сьогодні не є членом Євросоюзу. Від громадськості України цей факт не прихову-

ється, але й широко не обговорюється. І якби провести опитування широкого загалу, то й мало хто зазначив би, що Норвегія — не член Євросоюзу. Повірте, серед невігласів були б і доценти з професорами. Українцям незрозуміло, як це так: на майдані Незалежності в Києві за Євросоюз ллється кров, а норвежці сидять собі нишком і нікуди не рвуться, хоча Євросоюз у них просто під боком.

Нагадаємо, що для України Євросоюз став сусідом з 1 травня 2004 року, коли членами Євросоюзу стали Угорщина, Словаччина та Польща. 1 січня 2007 року членом ЄС стала Румунія. Скептики жартували, що вступ Польщі до Євросоюзу знищить його. Нібито ці скептики згадали Карла Маркса, який казав, що ззовні для поляків щось зробити можна, але з поляками для поляків — не зробити нічого. Очевидно, з часів К. Маркса Польща достатньо змінилася і стала схожою на Європу. Не польські заробітчани їдуть в Україну, а українці їдуть працювати в Польщу. Експлуатація українців поляками не припинилася на Коліївщині, лінії Керзона та вересні 1939 року, а триває й досі. Нині добре, що така експлуатація є, бо пересічні українці у польських панів заробляють краще, ніж у своїх рідних полковників та сотників. Щоправда, українська старшина нині має інші титули.

На відміну від Польщі, Норвегія не користується широкою популярністю серед українських заробітчан. Це, очевидно, пояснюється низкою чинників.

Норвегія завжди цікавилася Євросоюзом. Він — поряд, та й Норвегія — у Європі, а не де-небудь.

4 січня 1960 року Норвегія підписала Угоду про створення Європейської асоціації вільної торгівлі. Угоду також підписали Австрія, Данія, Португалія, Швеція, Швейцарія та Велика Британія. Ці країни не належали тоді до “Спільного ринку”. Їх влаштовувала перша фаза міжнародної економічної інтеграції — зона вільної торгівлі, тоді як шестірку інших європейських країн (Францію, Німеччину, Італію, Бельгію, Нідерланди, Люксембург) цікавили вищі фази інтеграції:

- митний союз;

- “Спільний ринок”;
- валютний союз.

Спливли роки, і правляча еліта Норвегії дійшла висновку, що зона вільної торгівлі — це добре, але західноєвропейський “Спільний ринок” — ще краще.

21 червня 1967 року Норвегія подала заяву про вступ до “Спільного ринку” [4, 88]. В Інтернеті називається й інший рік — 1963.

1 липня 1968 року з 18-місячним випередженням первісно ухваленого 1957 року графіка скасовано всі мита на промислові товари для шести країн — членів Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та запроваджено єдиний зовнішній тариф [4, 89].

Майже через п’ять років після подання заяви про вступ до Європейського економічного співтовариства — 22 січня 1972 року — Норвегія, а також Велика Британія, Данія, Ірландія підписали угоду про вступ до ЄЕС. Підписання Угоди — це ще не все. Її потрібно ратифікувати. На референдумі, що відбувся 26 вересня 1972 року, більшість норвезьких виборців висловилися проти приєднання до ЄЕС.

Інші три країни з 1 січня 1973 року стали членами ЄЕС.

На час референдуму при владі в Норвегії був соціал-демократичний уряд Трюгве Брателлі. 53,5 % учасників референдуму проголосували проти приєднання Норвегії до Європейського економічного співтовариства. Перевага противників ЄЕС — не така вже й велика. Але в умовах демократії вона не ігнорується. Тож уряд Т. Брателлі пішов у відставку.

Отже, норвезька влада хотіла приєднання Норвегії до Європейського Економічного Співтовариства. Воно теж хотіло бачити Норвегію у своїх лавах, але більшість виборців виступила проти такого членства. Не було ні Майданів, ні Антимайданів. Був просто референдум.

Експлуатація нафтових родовищ Північного моря в 1970-х роках прискорила економічний розвиток Норвегії. Станом на 1990 рік 64 % експортних надходжень Норвегії були з країн “Спільного ринку” і лише 15 % — з країн Європейської асоціації вільної торгівлі.

У лютому 1992 року Норвегія була головним організатором переговорів про створення Європейського економічного простору (European Economic Area). Посаду прем'єр-міністра в цей час обіймала Гро Харлем Брандтленд (Gro Harlem Brundtland, 1981–1996). Вона очолювала уряд, який спирався на лейбористську парламентську меншість [4, 989].

Норвегія — член Європейської асоціації вільної торгівлі. ЄАВТ — частина Європейської економічної зони. З 1996 року має асоційоване членство в Шенгенській зоні.

1993 року відбувся другий референдум про вступ Норвегії до Євросоюзу [3, 56]. За іншою інформацією, референдум відбувся 1994 року [4, 986].

За кілька тижнів до норвезького референдуму відбулися референдуми у Швеції та Фінляндії про вступ до Євросоюзу. Результати шведського та фінляндського референдумів — приєднатися до ЄС. Думалося, що такий самий результат буде і в Норвегії. Не вийшло. 52,2 % норвезьких учасників референдуму висловилися проти членства країни в Європейському Союзі.

Більшість норвежців була переконана, що їм добре і без Європейського Союзу. Від добра добра не шукають.

1949 року в Норвегії було створено “Європейський рух Норвегії”. Він асоційований з “Міжнародним Європейським рухом”. Рух об'єднує прихильників Євросоюзу, не дивлячись на їхню партійну приналежність. Кількість членів цього Руху в Норвегії — 8 тисяч. Рухові надає фінансову допомогу держава. Фінансується Рух і за рахунок членських внесків. Щорічний бюджет Руху — дещо більше, як півмільйона євро.

Активним прихильником приєднання Норвегії до Євросоюзу є Робітнича партія Норвегії. Англійці б сказали “Лейбористська партія”. Інакше кажучи — соціал-демократична. Здавна і скрізь комуністи не люблять соціал-демократів, а соціал-демократія не любить і буржуазію, крайнощі ж збігаються. Соціал-демократів у питанні про приєднання до ЄС підтримують праві сили. Вони завжди були прихильниками НАТО і Євросоюзу.

Прихильники вступу Норвегії до Європейського Союзу вказують, що нинішній Євросоюз докорінно відрізняється від Євросоюзу зразка 1994 року, проти якого проголосувала на другому референдумі більшість норвежців. Проєвросоюзівці вважають, що нині жодна країна не може наодинці розв'язати всі проблеми сучасності. Прихильники вступу також зачіпають аспекти безпеки. Вважають, що членство в Євросоюзі знижує для Норвегії загрозу військових конфліктів та гуманітарних катастроф. Співробітництво у сфері політики і правосуддя допомогло б протистояти організованій злочинності.

Проєвросоюзівці вважають, що членство Норвегії в ЄС сприяло б норвезькому бізнесу.

Прихильники євроінтеграції стверджують, що членство Норвегії в Євросоюзі допоможе їй конкурувати з Росією на енергетичному ринку.

Прем'єр-міністр Фінляндії Марі Ківініємі висловила нерозуміння того, що Норвегія досі не вступила в ЄС. Вона вважала, що в Євросоюзі північноєвропейські країни могли б утворити сильний альянс для вирішення спільних проблем.

Противники вступу об'єднані в організацію “Ні – ЄС”. Кількість членів — понад 30 тисяч. Організація має відділення в усіх комунах. Вона була створена 1990 року. Організація — ресурсний та інформаційний центр для координації антиєвросоюзівської діяльності.

Лідером організації “Ні – ЄС” є Хеннінг Олауссен. Він закликає до виходу Норвегії з Європейського економічного простору (EES — European Economic Space).

Противники Євросоюзу стверджують, що він прагне стати супердержавою — своєрідними Сполученими Штатами Європи. На їхню думку, супердержава не може, спираючись на армію та зброю, розв'язати всі проблеми сучасного світу. Лише співробітництво суверенних держав може розв'язати ці проблеми.

Противники євроінтеграції успішно протидіють проєвропейській PR-кампанії. Вони стверджують про брак демократії в сучасному Євросоюзі. Вважають, що мешканці країн Євросоюзу недостатньо поінформовані про те, що діється в офісах Євросоюзу. Запрова-

дження зон вільної торгівлі з бідними країнами, на думку норвезьких євроскептиків, гальмує розвиток національних економік, але вигідне транснаціональним компаніям.

Прем'єр-міністр Норвегії Ерна Солберг, яка належала до "євроскептиків", вважала, що Євросоюз стимулює концентрацію виробництва та зростання обсягів його продукції. Це спричиняє перевитрату природних ресурсів, забруднення довкілля.

Уряд прем'єр-міністра Ерни Солберг намагався збільшити вплив Норвегії на вирішення питань європейської політики, в тому числі і шляхом перегляду чинних угод з Євросоюзом.

Не перебуваючи в Євросоюзі, Норвегія, як учасниця угоди про Європейський енергетичний простір, змушена дотримуватися основних правил Євросоюзу, зокрема про вільний рух капіталу. Суд Європейської асоціації вільної торгівлі визнав незаконною дискримінацію Норвегією приватних компаній на енергетичному ринку країни.

Не маючи членства в Євросоюзі, Норвегія не може впливати на рішення євросоюзівських посадовців. Експерти вважають, що Норвегія поступово підкоряється вимогам з боку Євросоюзу.

Норвегія експортує половину продуктованих нею товарів і послуг. Близько 80 % експорту спрямовується до країн Євросоюзу. З Євросоюзом Норвегія підписала понад 70 угод.

Близько третини норвезьких законів та інших нормативно-правових актів пов'язані з європейським правом.

"Євроскептикам" не подобається також голосування в Євросоюзі консенсусом з багатьох важливих міжнародних питань.

Євросоюз рухається до того, щоб стати федерацією, супердержавою. Боротьба проти Євросоюзу — це боротьба за народне управління. Країни Євросоюзу все більше й більше підкоряються міжнародним органам Союзу. Влада в Євросоюзі віддаляється від тих, кого зачіпають її рішення, — тобто народу.

Членство в Євросоюзі призведе до того, що Норвегія не зможе самостійно вирішувати, як потрібно управляти рибними ре-

сурсами. Організація ООН з питань продовольства і сільського господарства (ФАО) стверджувала, що 9 з 16 світових морських рибних регіонів спустошені. Рибна проблема сучасності — не перенасиченість рибного ринку, а брак риби.

У разі вступу Норвегії до Євросоюзу її позбавлять права продавати газ за довготерміновими контрактами. Євросоюз вимагає конкуренції постачальників газу на ринку ЄС. Наразі частка норвезького газу в ЄС — 10 %. Зниження ціни норвезького газу спричинить для країни великі втрати.

У Норвегії 90 % гідроелектростанцій, які продукують практично всю електроенергію країни, перебувають у власності держави і комун. Електроенергію Норвегія експортує до інших європейських країн. Противники Євросоюзу побоювалися, що зарубіжні компанії заволодіють норвезькими ріками.

Євросоюз не бере до уваги відмінність природних умов для землеробства у країнах ЄС, а дотримується індустріального землеробства, що може спричинити виснаження ґрунтів, їх забруднення, погіршення здоров'я худоби, зростання небезпеки епідемій.

У тваринництві країни поширені невеликі ферми. Вони розпорошені повсюди в країні. Стан здоров'я тварин гарний.

Норвегія завжди скептично ставилася до Євросоюзу. Вважала, що їй вигідніше самостійно розпоряджатися своїми рибними та енергетичними ресурсами.

Противники Євросоюзу закликають врятувати норвезький національний енергетичний суверенітет. Вони стверджують, що у випадку вступу до Євросоюзу Норвегія втрачає свій голос у світовому співтоваристві. Цей голос у неї забере Євросоюз.

Норвежців відлякує високий рівень безробіття в країнах Євросоюзу. Він може зачепити і Норвегію.

Норвежці вважають, що Євросоюз націлений на економічне зростання, а не на поліпшення стану довкілля.

Станом на літо 2014 року понад 70 % норвежців не хотіли членства країни в Євросоюзі. Противників членства було більше в усіх 19 провінціях країни. В столиці —

Осло — Євросоюз користувався найбільшою популярністю, але й там проти членства в ЄС виступала більшість опитаних.

Засоби масової інформації України впродовж останніх років не були щедрими у висвітленні відносин між Норвегією та Євросоюзом. Наприклад, жодної такої інформації не вдалося виявити впродовж 2011 і 2013 років. На очі потрапили лише два повідомлення за 2014 рік.

27 червня 2014 року помилково повідомлялося, що прем'єр-міністр Норвегії найактивніше поміж лідерів Євросоюзу користувався соціальною мережею Twitter. Норвегія ще не була членом Євросоюзу, отже очільник її уряду не міг бути найактивнішим лідером країни Євросоюзу у використанні Twitter.

23 вересня 2014 року повідомлялося, що Норвегія приєдналася до санкцій Євросоюзу, спрямованих проти Росії.

З огляду на викладене вище, можна зробити такі висновки:

1. Співавтори цієї статті заявляють, що вони не є ні відвертими противниками членства України в Євросоюзі, ні палкими прихильниками такого членства, а зберігають до цього питання зважений науковий нейтралітет.

2. До Євросоюзу не слід ставитися як до якоїсь “священної корови”, а керуватися прагматичними міркуваннями.

Здавна відомо, що коли покупець хоче щось придбати, то він не повинен показувати продавцеві свою повну зацікавленість у товарі чи послугі, інакше продавець “заломить ціну”.

3. Досвід Норвегії свідчить, що правляча еліта країни може хотіти членства в Євросоюзі, а більшість населення — ні, і країна може продовжувати мирно існувати без громадянського протистояння і без втрати частини національної території.

4. Досвід Норвегії вказує на те, що національна сорочка до тіла має бути ближчою, ніж євросоюзівська.

Література

1. Дахно І. І., Бабіч Г. В. Зовнішньоекономічна діяльність / І. І. Дахно, Г. В. Бабіч. — К.: Центр учб. л-ри, 2015. — Т. 1. — 276 с.
2. Основы права Европейского Союза: учеб. пособие / под ред. С. Ю. Кашкина. — М.: Белые альвы, 1997. — 368 с.
3. Дахно І. І., Тимофіїв С. М. Країни світу: енциклоп. довідник / І. І. Дахно, С. М. Тимофіїв. — К.: МАПА, 2011. — 608 с.
4. Oxford Paperback Encyclopedia. — Oxford: Oxford University Press, 1998. — 1496 p.

Досліджуються проблеми, пов'язані зі вступом Норвегії до Європейського Союзу. Матеріал викладено під кутом зору можливого практичного його використання Україною у її відносинах з Європейським Союзом.

Исследуются проблемы в связи со вступлением Норвегии в Европейский Союз. Материал изложен под углом зрения возможного его использования Украиной в ее взаимоотношениях с Европейским Союзом.

Problems dealing with Norway accession to the European Union have been investigated. The paper exposes matters from standpoint of possible borrowing of the Norway's expertise by Ukraine for its relations wit the Ewropean Union.

Надійшла 10 вересня 2015 р.

УРЕГУЛИРОВАНИЕ СИТУАЦИИ В УКРАИНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МИРА

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 16–22

Украина имеет важное системообразующее значение в мировой политике. Ее геополитика предполагает построение нейтрального общества. Трехкомпонентное соглашение решает проблему мира как в Украине, так и в Евразии, и в мире.

Прежде чем мы приступим к обоснованию концепции урегулирования ситуации в Украине, необходимо проанализировать ту роль и значение Украины в мире, которые длительное время не осознавались ни политиками, ни международниками. Вследствие этого международное сообщество, в том числе и такая организация, как ООН, допускали попустительство по отношению к спонтанному развитию Украины, расположенной в центре Европы и имеющей такую геополитику, которая должна отвечать повышенным требованиям к развитию цивилизационных процессов страны и ее суверенной стабильности. В ситуации более чем затянувшегося острейшего социально-политического кризиса удивляет то, что Украина до сих пор не имеет ни конструктивной позиции, ни конструктивного плана решения своих проблем, ни выверенной государственной стратегии, а рекламируемые периодически мирные инициативы руководства страны являлись обычной беспочвенной пропагандистской уткой, рассчитанной на широкую публику обывателей и простачков, в том числе и на международном уровне. Вместе с тем активно рекламируются разные ситуативные инициативы: то США, то ЕС, то России и даже Беларуси с присущей незатейливостью политической мысли, высказываемой ее президентом “на досуге”. Трудно в такой ситуации, наблюдая деструкцию событий в стране, не задать во-

прос, а где же те украинские профессионалы, рожденные этой землей, понимающие и знающие эту страну и вследствие этого не торгующие совестью ни на благо какой-то партии, политической силы либо новоявленного “кормчего” у руля страны? В этой связи нельзя не отметить, что в Украине отсутствует механизм трансформации в систему власти профессионалов (а ведь они никуда не исчезли, в то время как новоявленные дилетанты активно обогащаются и имитируют созидание, умело оперируя лозунгами на актуальную тему, на что с неизменным постоянством сетуют украинские президенты).

Итак, собственно о роли Украины в мире, которую, на наш взгляд, еще не оценили должным образом “практикующие” международники. С момента начала революционных потрясений в стране и выведения ее из системы устойчивых элементов мирового сообщества стремительно начали развиваться кризисные явления в развитых странах, а страны третьего мира фактически вошли в историческую полосу государственных переворотов, вооруженного противостояния. За последние десять лет мир претерпел несколько волн финансового кризиса: наблюдалось резкое и серьезное падение курса евро, в результате чего ЕС фактически оказалось в ситуации массовой экономии денежных средств; на грань катастрофы был поставлен бюджет США, а финансовая стабилизация в стране

требовала экстренных мер; дважды финансовый кризис накрыл Россию, причем первый раз — не связанный с санкциями. Тяжелые социально-политические кризисы поразили и привели к массовому кровопролитию в Ливии (применение сил НАТО), вооруженному противостоянию в Египте со свержением президента (в этот период север Африки интенсивно осваивался украинской дипломатией), социально-политический кризис с противостоянием и дефолтом, вызвавший необходимость огосударствления финансов, банковской системы, произошел в Греции. События в Грузии привели и к потере территории, и к потребности перехода ее народа на определенный период в режим выживания. С новой силой развернулось, ставшее уже хроническим, противостояние на Ближнем Востоке, которое сегодня трансформировалось в массовую эмиграцию беженцев (в процессе обострения ситуации сложилась реальная угроза вторжения сил НАТО и силового подавления кризиса). Дважды на грань начала войны были поставлены обе Кореи, той войны, которая, если бы началась, стала бы одной из самых кровопролитных, ибо по действию психологических механизмов противостояния относилась бы к гражданской (уничтожение себе подобных), то есть самой жестокой, как в нашей стране.

Продолжающееся противостояние в Украине привело к усилению конфронтации между Западом и Востоком, применению взаимных санкций. Начался интенсивный процесс наращивания ударных сил быстрого реагирования в Западной Европе, а военные маневры стали постоянными и на Черном море, и на Балтике, и на территориях сопредельных государств на западе, и в Украине, и в приграничной с Украиной территории России.

Перечень проблем и противоречий, сложившихся как внутри страны, так и вокруг нее, в мире можно продолжить и привести более стройную их систематизацию (исследование причинно-следственных связей может составить чрезвычайно интересное исследование, особенно с учетом эмерджентных явлений за последние десять лет). Но априори вывод неизменно будет одним и тем же:

Украина имеет срединное расположение, а, следовательно, системообразующее значение в Европе; вместе с Черноморским регионом системообразующее влияние Украины распространяется на Евразию; в совокупности Украина, Черноморский регион и Ближний Восток выступают системообразующим фактором политики на планете и прежде всего в вопросах поддержания мира и перспектив его развития.

Сегодня в противостояние на территории Украины фактически втянуто все мировое сообщество, и это, увы, реальность! Следовательно, наши рассуждения о важнейшем системообразующем значении Украины в мире верны. О глубинной взаимосвязи Украины и мировых процессов может свидетельствовать тот факт, что социально-политический кризис, поразивший страну, фактически привел к потере Швейцарией своего нейтрального статуса (такого не было ни в послевоенные годы, ни даже в период Второй мировой войны), которая присоединилась к санкциям против России и, воздействуя через систему мировых финансовых потоков, фактически организовала падение курса российского рубля. А ведь Швейцария в этой ситуации должна была стать основным арбитром и, в соответствии с ее статусом, заниматься проблемой определения стороны агрессора, структурным анализом факторов агрессии, выработкой механизмов их торможения либо предотвращения. В силу того что Швейцария не выполняла свою основную задачу, мир в значительной степени был введен в заблуждение по вопросу правильной трактовки и понимания сути тех проблем, которые стали причиной социально-политического кризиса в Украине. Именно поэтому мы получили ситуацию дальнейшего разрастания кризиса и эскалацию международной напряженности, которая уже поставила мир на грань Третьей мировой войны. То есть мир просто разделился по интуитивным предпочтениям: одни за “западных”, другие за “восточных”, а ООН, оставшаяся без компетентного мнения некогда уважаемой мировым сообществом нейтральной Швейцарии, не смогла выполнить функцию третейского судьи (резолюция от

27 марта 2014 г. могла бы быть более аргументированной, всеобъемлющей, а значит и действенной). Миротворческие операции, направленные на снижение противостояния, а, следовательно, на предотвращение гибели людей, не проводились (и это в центре Европы!). Именно поэтому еще на этапе преодоления кризисного состояния Украиной обоснована необходимость создания системы нейтральных государств, которые в постоянном режиме работы выступали бы инструментом миротворческой деятельности ООН (разумеется, без применения оружия) [1, 143–154]. Сегодня в Украине обобщаются и нарабатываются подходы к организации и проведению миротворческих операций (в рамках полевого эксперимента), которые смогут реализовывать в будущем нейтральные страны в регионах социального и вооруженного противостояния: активное торможение экстремистского противостояния, принятие политических решений; снижение интенсивности вооруженного противостояния; трансформация острой фазы вооруженного противостояния в позиционную войну; проведение операций гуманитарной помощи; организация эволюции политической мысли в процессе генезиса противостояния с исходом в ситуацию достижения мира и перспектив его развития.

В связи с тем, что внутренний кризис Украины трансформировался в мировой, разрешение его не может лежать в плоскости устранения только украинских проблем. Этот тезис должны четко уяснить все международники, задействованные для разрешения проблемы. Речь должна идти о разработке и подготовке всеобъемлющего соглашения, которое предполагает концептуальное решение не только украинского противостояния, но и рассмотрение в единстве с украинской проблемой целого ряда мировых проблем, которые уже сегодня составили единый узел противоречий: это Черноморский регион и Ближний Восток. То есть концепция предполагает принятие триединого соглашения, реализация которого должна иметь и некую одновременность (как взаимное понимание и подтверждение регулируемого процесса), и

некую последовательность заранее оговоренных и концептуально одобренных шагов.

В рассмотрении проблематики триединого соглашения выделим его компоненты и рассмотрим те решения, которые предполагаются для реализации. Сразу отметим, что реализация концепции предусматривает: предотвращение противостояния в рассматриваемых регионах; создание должных условий для их цивилизованного развития; сохранение стратегического паритета сверхдержав; создание перспективы в достижении качественно нового состояния мира не только в Евразии, но и на всей планете.

1 компонент: Украина. Исходя из реалий геополитики, одновременно преследуя цель исключения противостояния в Европе и в Евразии в будущем, Украина не может иметь никакой другой статус, кроме как статус нейтральной страны (в этой связи незыблемым является безъядерный и внеблоковый характер ее политики). Этот статус даже при сохранении полярно противоположных международных устремлений, предпочтений регионов страны позволит сохранять и, что важно, восстановить ее единство. При этом следует трансформировать больше прав регионам и уже сейчас признать целесообразность создания в Украине федерации (для создания субъектов федерации может быть привлечен механизм децентрализации и создания “громад” с последующим их объединением). В связи с созданием нейтрального общества в Украине должна быть проведена процедура деполитизации, которая предполагает формирование представительной власти через профсоюзы и представителей регионов с одновременным упразднением партий.

Учитывая, что значительная часть украинцев является русскоязычными, а родиной русского языка является украинская земля, в Украине, наравне с украинским, статус государственного должен получить русский язык [2, 82–91]. В этой связи его название на украинском языке должно звучать не иначе как “руська мова”. При этом любой другой язык должен иметь право на существование как язык культурного общения в соответствии с

потребностями субъектов федерации и “громад”.

Учитывая реалии международной экономической, торговой конкуренции, успех которой зависит от изначального природного, экономического потенциала, который не может превышать потенциал ЕС, России, США, Китая и т. д., оптимальной для Украины является модель смешанного типа экономики, которая предполагает резкое увеличение доходной части бюджета страны, причем до нужных, то есть регулируемых страной размеров (самодостаточный характер экономики), проведение сильной социальной политики, имеющей целый спектр постоянно повышающихся государственных стандартов и уровня жизни людей, социальных гарантий и льгот. Смешанный тип экономики предполагает формирование основы экономики через государственный (общенародный) сектор, частный сектор экономики как элемент развития демократии, предпринимательской инициативы должен быть представлен в структуре экономики в виде мелкого и среднего бизнеса.

Реализация вышесказанного предполагает возможность прекращения противостояния на востоке страны и вхождения Восточной Украины в состав страны в виде субъекта украинской федерации. Восстановление Крыма в составе Украины тесно и неизменно связано с реализацией построения нейтрального общества в Украине, что не нарушит стратегические интересы России и ее безопасность. В связи с восстановлением Крыма в составе Украины последняя обязуется прекратить инициирование идей вхождения Украины в состав ЕС и НАТО. Проблема восстановления Крыма в составе Украины может быть решена окончательно при условии соблюдения интересов России на ближнем Востоке, то есть полномасштабном ее участии в создании обособленного экономического региона или динарской экономической зоны (см. далее), равно как и в связи с реальным движением по пути создания Черноморского региона мира.

Учитывая потерю Украиной части своей территории, обособление другой, а вместе с

этим появление многообразия флаговой символики, а также учитывая, что сине-желтый и тем более желто-голубой флаги исторически представляют только Западную Украину, целесообразно в процессе консолидации украинского общества и подготовки всеобъемлющего процесса урегулирования ситуации в стране внести в спектр государственного флага красный цвет. Кроме совершенствования должного психологического воздействия нового флага (синяя, желтая и красная полосы, расположенные горизонтально и последовательно сверху вниз) красный цвет в его спектре будет представлять южную и восточную часть Украины, равно как и содействовать преемственности истории и сохранению единства поколений народа нашей страны. Кроме того, красный цвет имеет особое содержание в народной этнокультуре Украины (дополнительно и более подробно см. [4, 21, 22]).

2 компонент: Черноморский регион мира. Второй обязательный элемент в поступательном процессе урегулирования ситуации в Украине — создание в акватории Черного моря региона мира [3, 11–18]. В связи с реализацией идеи создания Черноморского региона мира предполагается его демилитаризация (которая должна предполагать дополнительное соглашение, определяющее схему отвода и дислокации войск, ликвидации военных баз). Создание Черноморского региона мира включает в себя проблему восстановления территориальной целостности Грузии. Реализация идеи создания Черноморского региона мира предполагает одновременно активизацию либо реальную работу экономического сотрудничества 12 Черноморских государств и Южных Балкан, то есть фактически создание региона мира сопровождается созданием экономического региона, который по развитости входящих в него государств обладает некоторой однородностью, которая является важным фактором взаимовыгодного сотрудничества их экономик.

В процессе создания Черноморского региона мира целесообразно предусмотреть возможность трансформации ряда стран в состояние нейтральных и прежде всего тех,

которые способны воспринять и реализовать идеи построения в своих государствах самодостаточных экономик. По всей видимости, это непосредственно и в первую очередь относится к Грузии и Греции (опытные политики вполне понимают, что демарш Греции в сторону ЕС есть не что иное, как лавирование в условиях трудностей, впрочем, таким же лавированием занимается и Грузия). В процессе экономической интеграции в регион малых стран (находящихся в акватории Черного моря), по всей видимости, должно получить свое развитие движение неприсоединения как гарант неполитизации (деполитизации региона).

Уже на этапе создания Черноморского региона мира должна быть оговорена проблема формирования готовности Турции к выходу из НАТО по мере формирования региона мира и особенно при переходе к реальной фазе создания динарской экономической зоны на Ближнем Востоке. Срединное положение между двумя экономическими регионами предполагает более чем активную торговлю и экономическое сотрудничество, а присутствие баз НАТО и принадлежность к нему Турции может постоянно создавать у мусульман или, например, сирийских арабов момент недоверия, что нежелательно.

3 компонент: Ближневосточный экономический регион (или динарская экономическая зона). Нами уже акцентировано в соответствующих публикациях, что процесс расслоения религиозных верований в регионе, его поликультурность не предполагает доминирования сил, способных узурпировать власть. В этой связи нарастание процессов стабилизации в регионе связывается не только с созданием условий для экономической деятельности, но и посредством широкого процесса автономизации (в том числе создание федераций и конфедераций), а возможно и обособления [4, 20–25]. Условием успешного и поэтапного процесса достижения мира на Ближнем Востоке является дистанцирование его от сотрудничества с Ираном как реальным центром ортодоксального и непримиримого исламизма, который благодаря России получил выход на между-

народный рынок (взамен на сворачивание ядерных программ вооружений), а также получил системы вооружений, которые на ближайшую перспективу определяют оборонную самодостаточность Ирана (например, комплексы ПВО С300, которые частично способны выполнять функцию ПРО, ибо являются эффективными при защите не только от авиации, но и от крылатых ракет всех типов базирования). Таким образом, созданы дополнительные условия для развития самодостаточности Ирана на перспективу, которая войдет в историю развития этой страны как “исламская весна”.

Создание Ближневосточного экономического региона предполагает непосредственное первостепенное присутствие и размещение экономик России и ЕС, присутствие США предполагает участие в виде валютного фонда, который позволит ввести платежеспособную единую денежную единицу динар для всего экономического региона. Таким образом, планируется обеспечить паритетные стратегические интересы триумвирата — трех мировых политических центров на Ближнем Востоке. Участие других стран мира в экономическом сотрудничестве с регионом предполагает быть дозированным и иметь тенденцию к увеличению по мере стабилизации ситуации. Одновременное присутствие в регионе экономик России и ЕС предполагает перспективу и развитие новых граней сотрудничества последних, что является важным аспектом развития мира и добрососедских взаимоотношений в Европе. Целесообразность неприсутствия США в виде размещения своей экономики связано с необходимостью создания ситуации доверия, обстановки стабильности, ибо десятилетиями американское вмешательство в регион сопровождалось применением силы и кровопролитием, как, впрочем, и невосприятием США значительной частью мусульманского мира. Предполагается, что граница динарской экономической зоны на юге должна завершиться северной границей Саудовской Аравии, где начинаются собственно стратегические интересы стран НАТО (размещено стратегическое командование азиатского региона, сеть

аэродромов стратегической авиации и воздушных командных пунктов АВАКС).

Нетрудно себе представить, что заключение триединого соглашения и его реализация откроют новые перспективы построения бесконфликтного мира. Путь, который предстоит пройти дипломатам, политикам доброй воли в подготовке к новой эпохе в мирном создании, не может быть коротким и легким, но в конце преодолевших его неизменно ждет признание и благодарность людей. Главное на этом пути — осознать ответственность за судьбу мира, народов и не бояться созидать, творить.

Важной вехой, знаменующей достигнутое взаимопонимание мировым сообществом, может быть уже описанный в публикациях по проблеме парад согласия и взаимопонимания, и перспектив, и противоречий, которые остались в наследие от Второй мировой войны. Увековечивая подготовку к всеобщему соглашению, параду целесообразно реализовать некогда сформированную идею создания музея Второй мировой войны на территории бывшей ставки Вервольф под Винницей. Подготовка Крыма к восстановлению в составе Украины может ознаменовать разработкой проекта по созданию транзитной магистрали по косе Арабатская Стрелка с выходом на планируемый мост через Керченский пролив, что полностью решит перспективы экологии Крыма как мирового курортного центра. Давно назрела проблема замены пирсов на протяжении всего крымского побережья, причем в каждом населенном пункте. Заслуживает внимания строительство пирсов на одной опоре, стоящей на суше по принципу одноопорных мостов с системой демпферного механизма стабилизации при вибрациях по азимуту в месте стыка пирса и береговой линии. Такие пирсы могут стать, кроме того, украшением каждого населенного пункта. Уже сегодня Крым нуждается в создании сети очистных сооружений, которые раз и навсегда решат проблему предотвращения стоков в море. В связи с приведенными рассуждениями необходимо признать, что Украина вследствие неадекватности, некомпетентности политиков за годы незави-

симости не уделяла должного внимания развитию крымского региона.

Украинским политикам, учитывая сложность социально-политической ситуации, ответственность в связи с восстановлением страны и судеб мира, пора переходить от примитивного лозунгового популизма и шапкозакидательского ура-патриотизма, с одной стороны, а с другой — полного необщения на “общей политической кухне” к началу серьезного диалога и с восставшими регионами, и с Крымом. Кроме того, актуальным является мнение Генерального секретаря НАТО Енса Столтенберга, высказанное руководству Украины о том, что без полномасштабного диалога с Россией не обойтись. В завершение изложения рассуждений по проблеме формирования концепции урегулирования ситуации в Украине и перспектив мира следует отметить, что они более детально изложены в целом ряде публикаций, освещающих концепцию реформ или модель украинского нейтрального общества и решение ряда международных вопросов, связанных с созданием мира.

Литература

1. Гайдукевич Г. А. Концептуальные наброски к реформе ООН: нейтралитет. Парадигмы региональных особенностей институциональных перетворень социальной держави // Збірник. — Чернігів: Черніг. ін-т ім. Героїв Крут ПрАТ “ВНЗ “МАУП”, 2013. — 207 с.
2. Гайдукевич Г. А. Новая генерация украинцев и государственное двуязычие в Украине / Г. А. Гайдукевич // Актуальні проблеми українознавства: звед. зб. матер. наук.-практ. конф. — К.: МАУП, 2012. — 286 с.
3. Гайдукевич Г. А. Нейтральная Украина и Черноморский регион / Г. А. Гайдукевич // Актуальні проблеми українознавства: звед. зб. матер. наук.-практ. конф. — К.: ДП “Вид. дім”Персонал”, 2013. — 188 с.
4. Гайдукевич Г. А. Украина и концептуальное решение ближневосточной проблемы // Становлення і розвиток укр. державності [зб. наук. пр.] — К.: ДП “Вид. дім”Персонал”, 2008. — Вип. 12: Матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. “Становлення і розвиток української державності: історія, сучасність, зарубіжний досвід”, 6 листоп. 2014 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2014. — 460 с.

Преодоление кризиса в Украине предполагает мир в других системо-образующих регионах мира с соблюдением паритета сверхгосударств.

Подолання кризи в Україні передбачає мир в інших системоутворюючих регіонах світу з дотриманням паритету наддержав.

Overcoming crisis in Ukraine sets forth peace in other systemforming regions of the world a parity of superpowers.

Надійшла 2 жовтня 2015 р.

УКРАЇНА В СУЧАСНИХ НЕОІМПЕРСЬКИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЕКТАХ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 23–30

Досліджено особливості реалізації на теренах України неоімперських геополітичних проектів Російської Федерації та Західної макроімперії. Проаналізовано перспективи розвитку геополітичної ситуації в Україні.

В історичному минулому Україна, як і вся Центральна та Східна Європа (ЦСЕ), була традиційним полем геополітичного протистояння між великими державами. Після Другої світової війни країни регіону або увійшли до складу СРСР, або перетворилися на його сателітів. У добу “холодної війни” європейський геопростір був розділений “залізною завісою”, що відокремила соціалістичний табір від західного світу. У постбіполярний період більшість колишніх соціалістичних країн Європи добровільно обрала західний шлях свого стратегічного розвитку. Нові незалежні держави, за винятком прозахідних прибалтійських, мали іншу геополітичну долю, зумовлену цілою низкою внутрішніх та зовнішніх чинників. Серед останніх особливо потужним був вплив Російської Федерації, котра прагнула забезпечити своє геополітичне та гео економічне домінування над пострадянськими країнами, зокрема і над Україною.

Вважаємо, що Україна в пострадянську добу стала об’єктом конкуренції між сучасними імперіями — Росією та Західною макроімперією. Здійснення геополітичних проектів Заходу та Росії суттєво впливало на політичний та економічний розвиток держави. Саме російська імперська геополітика значною мірою і призвела до сучасної кризи в Україні.

На думку автора, імперію доцільно трактувати як велику геополітичну систему, що вирізняється складною багаторівневою іє-

рархічною структурою з різноманітними внутрішніми компонентами і має зовнішні компоненти (або мережі) у світовому геопросторі. Сучасні імперії (неоімперії) віддають перевагу різним формам непрямого контролю імперського “центру” над формально суверенними об’єктами зовнішньої “периферії”. Крім того, “центр” використовує в зовнішній політиці здебільшого засоби “м’якої сили” (“soft power”), намагаючись стимулювати інших акторів добровільно сприймати імперські ідеали, цінності, норми та приєднуватися до зовнішньополітичних акцій неоімперії. При цьому “м’яка” геополітика може поєднуватися з традиційними інструментами — воєнною інтервенцією, політичним тиском, шантажем, економічною блокадою тощо.

Геостратегія неоімперій передбачає реалізацію на міжнародній арені певних геополітичних проектів. Загалом геополітичний проект можна трактувати як стратегічний план дій зовнішнього суб’єкта, спрямованих на певну трансформацію геопросторової структури політичної системи об’єкта впливу. В окремих випадках може створюватися нова геопросторова політична система, наприклад, нова держава. При цьому зовнішній суб’єкт має можливість застосовувати вже наявні на певній геоторії компоненти, і не лише політичні, а й економічні, соціальні, культурні, етнічні та ін. Неоімперії здійснюють геополітичні проекти з метою подаль-

шого розширення, збереження сфер впливу чи захисту власної безпеки. Ці проекти спрямовані на забезпечення неформального зовнішнього управління “периферійними” геопросторовими політичними системами. Сучасні геополітичні проекти задля досягнення кумулятивного ефекту передбачають цілеспрямований латентний вплив не лише на політичну, а й соціальну, економічну, культурно-інформаційну підсистеми суспільства. Зовнішнє управління покликане, як правило, слугувати головним стратегічним цілям неоімперії і не має на меті забезпечення тотального контролю над об’єктом геополітичного проектування.

У сучасному світі, попри зростання конкуренції з боку нових імперських акторів, провідна роль належить Західній макроімперії (Заходу). У макроімперії Заходу як наддержавного геополітичного утворення немає єдиного політичного “центру управління”. Припускаємо, що генеральні напрями геостратегії Заходу розробляються в результаті співпраці цілої низки латентних “центрів ухвалення рішень”. У геополітичній структурі макроімперії наявний найвпливовіший “центр” (гегемон) — США, котрі самі є неоімперською супердержавою. Євросоюз виступає як другий “центр” Заходу і є, у свою чергу, унікальною децентралізованою неоімперією. До Заходу належать також Австралія, Нова Зеландія, Канада, Ізраїль, Норвегія, Швейцарія, Ісландія та європейські мікродержави. Західна макроімперія характеризується надзвичайно складною геополітичною структурою, в якій переплітаються та накладаються просторово-функціональні структури західних держав, ТНК, банків, міжурядових та неурядових організацій тощо.

До сучасного ЄС входить 28 держав, котрі добровільно поступилися частиною своїх суверенних прав на користь наднаціональних (неоімперських) органів влади. Сформовано та функціонує єдиний економічний простір з вільним рухом товарів, послуг, капіталів та робочої сили. Попри кризові явища, розширюється “єврозона”. Міждержавні кордони дедалі більше втрачають бар’єрні функції (проте масовий наплив мігрантів зі Сходу в

2015 р. призвів до посилення прикордонного контролю). Укорінюються спільні фундаментальні ідейні, правові, моральні цінності (своєрідний “імперський універсалізм”). Розвивається спільна зовнішня політика та політика в галузі безпеки. Територіальні надбання ЄС відбуваються “за проханням”, тобто приєднання нових країн до Євросоюзу відбувається за їхнім власним бажанням та лише після виконання ними цілої низки умов — “Копенгагенських критеріїв”. Загалом “імперські” інструменти ЄС є переважно економічними та бюрократичними, а не воєнними та політичними” [14, 475].

На приєднання країн Центральної Європи та Балтії до ЄС та НАТО вплинули політичні, економічні, соціальні та культурні стимули. Вступ до ЄС мав не лише забезпечити прогресивний економічний розвиток, а й здійснити “повернення до Європи” — її правового поля з усталеними гуманними нормами та правилами, культурними цінностями, толерантністю та іншими цивілізаційними досягненнями. Слід зазначити, що в суспільній думці постсоціалістичної Європи приєднання до ЄС розцінюється як велике досягнення, котре коштувало для країн-кандидатів чималих зусиль. На прикладі в цілому успішної реалізації геополітичних проектів ЄС щодо країн ЦСЄ було підтверджено, що “імперська політика ЄС уявляється найефективнішою, коли його сила є переважаючою й норми ЄС є спільними” [14, 482]. Сучасні плани Євросоюзу вже не передбачають його розширення на Схід. Проте геополітичний проект “Східного партнерства” та укладання із зацікавленими країнами угод про асоціацію з ЄС (зі створенням зон вільної торгівлі) є перспективними з погляду повноцінної політичної, правової, економічної та культурної “європеїзації” країн Східної Європи та Південного Кавказу.

Вступ постсоціалістичних країн Європи до Північноатлантичного альянсу (НАТО) як військово-політичної макроструктури Заходу був запорукою захисту їхнього суверенітету та територіальної цілісності. Отже, Західна макроімперія загалом успішно здійснювала у процесі розширення на Схід свої геополітичні проекти. Однак неоімперська

експансія Заходу до ЦСЄ (наголосимо, мирним шляхом) вступала у протиріччя з імперськими інтересами Росії в цьому регіоні. Зокрема, розширення НАТО на Схід було розцінено Росією як очевидна загроза її безпеці, що стало потужним чинником сучасного загострення міжнародної обстановки в Європі.

На нашу думку, для сучасної влади РФ головною стратегічною метою є створення в пострадянському просторі власної неформальної імперії. Геопросторова політична система неоімперії на чолі з Росією формується шляхом організації пострадянських країн за принципом “центр – периферія”, хоча офіційно йдеться про їхнє добровільне та рівноправне об’єднання на основі політичної, економічної, військової та культурної інтеграції. Для розбудови новітньої Російської імперії розроблена і реалізується ціла низка геополітичних (та геоekonomічних) проєктів. Припускаємо, що особлива роль у цих проєктах відводилася залученню до неформальної імперії РФ стратегічно важливої України.

Імперська геостратегія Росії щодо України, імовірно, передбачала такі основні сценарії: а) *“satelіt”* – збереження формально суверенної держави з маріонетковим політичним режимом, яка буде повністю підконтрольною РФ; б) *“буферна країна”* – підтримка існування в Україні лояльного щодо Росії політичного режиму, економічно залежного від неї; з геополітичного погляду перетворення України на нейтральний “буфер” між РФ та Заходом (ЄС/НАТО); в) *“фрагментована країна”* – здійснення “розчленування” України на частини з різним ступенем залежності від Росії. Припускаємо, що останній сценарій передбачав різні варіанти, зокрема, реалізацію трансрегіонального геополітичного проєкту “Новоросія” чи/та регіонального проєкту “Острів Крим”, навіть шляхом воєнної інтервенції.

В очах ліберального світу перший сценарій (“сателіт”) виглядав би як експансія Росії, а в 1990-х та на початку 2000-х рр. російська влада ще певною мірою враховувала ставлення світової спільноти. Крім того, реалізація цього сценарію ставала все менш імовірною з

погляду зростання в українському політикумі ролі національно-патріотичних сил. Припускаємо, що російські стратеги могли повернутися до цього сценарію після встановлення в Україні в 2010 р. режиму В. Януковича.

Вважаємо, що Росією здійснювалися щодо України геополітичні проєкти переважно в рамках другого сценарію – “буферна країна”. Конкретні заходи, на нашу думку, передбачали: встановлення та підтримку лояльної до РФ політичної влади; залучення України до підконтрольних Росії інтеграційних структур; підпорядкування стратегічних галузей української економіки російським суб’єктам; забезпечення нейтралітету (чи позаблоковості) України на міжнародній арені та ін. У своїй неоімперській геополітиці щодо України російська влада застосовувала також засоби “м’якої сили”. Українську правлячу еліту Росія приваблювала своєю підтримкою збереження кланово-олігархічного режиму в країні. В економічній площині перебільшувалися вигоди для України від реалізації спільних з Росією інтеграційних проєктів. Як фундаментальні засади інтеграції пропагувалися також спільні моральні, духовні та культурні цінності, зокрема на основі належності України до однієї цивілізації з Білоруссю та Росією [3, 192].

У пострадянському просторі Росія і нині активно просуває геополітичний проєкт “Руського світу” (“Русского міра”). Для реалізації цього проєкту використовуються мережі підконтрольних Кремлю ЗМІ та фінансовані російською владою різноманітні об’єднання “співвітчизників”, поширені на теренах пострадянських країн. До зміни влади в Україні в 2014 р. структури “Руського світу” активно функціонували і на теренах нашої країни, формуючи проросійську ідентичність частини населення.

Для забезпечення суспільної підтримки імперських геополітичних проєктів серед населення РФ та України пропагувалися стереотипи про неповноцінність Української держави, створеної прозахідними націоналістами. Впроваджувалися також уявлення, що Крим є російським регіоном, “подарованим” Україні в 1954 р. М. Хрущовим. Періодично

спостерігалось стимулювання Кремлем проросійських політичних сил в Криму, особливо активно в Севастополі. Наприклад, у період президентства В. Ющенка серед жителів Криму, Півдня та Сходу України проросійськими силами була організована кампанія проти потенційного приєднання до Альянсу. У цих регіонах влада РФ де-факто надавала підтримку Партії регіонів, комуністам та іншим політичним силам, які виступали за тіснішу співпрацю з Росією та проти можливої інтеграції України до НАТО.

У 2010 р. нове політичне керівництво України на чолі з В. Януковичем фактично повернулося до двовекторної геополітики часів Кучми. З одного боку, зберігався євроінтеграційний курс, а з другого — значно поглиблювалося стратегічне співробітництво з РФ. Така “подвійна асиметрична інтеграція”, по суті, призводила до підпорядкування України і Заходу, і РФ [4]. Таким чином, з одного боку, Україна розвивалася в напрямі перетворення на економічну “периферію” ЄС, а з другого — все наочніше проявлялася небезпека перетворитися з “молодшого” партнера на політичного та економічного сателіта Росії. Яскравим підтвердженням останньої тенденції були укладені В. Януковичем та Д. Медведєвим 21 квітня 2010 р. так звані Харківські угоди. Головним геополітичним вигрешем Росії була пролонгація перебування Чорноморського флоту РФ у Севастополі аж до 2042 р., після чого термін дії Угоди міг бути продовжений. За умов військово-політичної слабкості України Чорноморський флот РФ був дуже вагомим інструментом впливу останньої на геополітичну ситуацію в нашій державі, особливо в Криму. Постає небезпека “втрати зовнішньополітичної суб’єктності України в українсько-російських відносинах” [Там само]. Проголошення Україною в 2010 р. позаблокового статусу формально не припинило співпраці з НАТО, але призвело до фактичного згортання проектів її євроатлантичної інтеграції.

Геоеткономічна складова стратегії Росії щодо України передбачала вступ останньої до Єдиного економічного простору, а згодом до Митного союзу. Проте Росія зазнала не-

вдачі у справі приєднання України до цих геоеткономічних проектів. Можна припустити, що в перспективі РФ прагнула залучити Україну і до Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), який розпочав свою діяльність у 2015 р. і нині включає РФ, Білорусь, Казахстан, Вірменію та Киргизстан. За сучасних умов агресії Росії проти України, посилення антиросійських санкцій, великих економічних втрат країн ЄАЕС вважаємо справедливим судження Н. Попеску, що “мрія про геополітичну Євразію померла в Україні” [11, 34]. Нинішні перспективи розвитку геополітичних та геоеткономічних структур на чолі з Росією дуже проблематичні з огляду на жорстке протистояння між РФ та Заходом.

Балансування кланово-олігархічного режиму В. Януковича між РФ та ЄС (Заходом) дійшло до критичної межі в 2013 р. Найвірогідніше, що саме під тиском з боку Росії влада України відмовилася в листопаді 2013 р. від підписання Угоди про Асоціацію з ЄС. Значна частина вітчизняних бізнес-угруповань була зацікавлена у співпраці саме з ЄС (Заходом), воліла встановлення в країні цивілізованих ринкових умов, прагнула позбутися агресивного клану В. Януковича, а ще більше — захисту від економічної експансії російських корпорацій. Підтримуваний Росією корумпований політичний режим викликав дедалі більше невдоволення українського суспільства. Для більшої частини українського суспільства геополітичний тиск Росії досягнув протилежного ефекту — викликав у свідомості людей прискорення геополітичного “дрейфу” на Захід. Так російська імперська геополітика щодо України навіть “підштовхнула” її в напрямку до Європи.

Навіть серед західних дослідників є критики геополітики Заходу, котрі саме на нього покладають основну відповідальність за сучасну кризу в Україні. Так, Дж. Міршаймер вважає, що до критичного загострення ситуації великою мірою призвела “троїста політика Заходу — розширення НАТО, розширення Євросоюзу та просування демократії” [8]. Виявляється, що Росія була змушена боронитися від експансії Заходу. У Воєнній доктрині, затвердженій В. Путіним 26 грудня 2014 р.,

до основних зовнішніх воєнних небезпек для Росії віднесено “нарощування силового потенціалу НАТО” та “наближення військової інфраструктури країн — членів НАТО до кордонів РФ, у тому числі шляхом подальшого розширення блоку” [1]. Також воєнною небезпекою для Росії нині вважається “встановлення в державах, суміжних з РФ, режимів, у тому числі в результаті повалення легітимних органів державної влади, політика яких загрожує інтересам РФ” [Там само]. Йдеться про удавану загрозу саме з боку України.

Третій сценарій російської геостратегії (“фрагментована країна”) залишався, на нашу думку, резервним. Фундамент для його реалізації справді готувався, особливо в Криму, на Півдні та Сході України. Для цього застосовувалися, зокрема, засоби інформаційної геополітики. На теренах України проводилася активна пропаганда російських ЗМІ, цілеспрямована на етнічних руських та російськомовних громадян України. У Криму та на Донбасі відбувалося роздмухування міжетнічних суперечностей. Здійснювалася підтримка сепаратистських партій та громадських організацій. Це свідчить про тривалу підготовку бази для майбутньої воєнної інтервенції, про що, до речі, були численні попередження українських та західних аналітиків, наприклад, Р. Елісона [6].

Припускаємо, що геополітичний проект “Острів Крим” протягом тривалого часу зберігався як резервний на випадок загострення відносин з Україною. База Чорноморського флоту РФ у Севастополі, крім її надзвичайно важливого стратегічного значення, була ще й осередком політичного впливу на населення міста та Криму в цілому. Російські “зелені чоловічки” фактично проконтролювали проведення так званого референдуму в Криму, під час якого було забезпечено потрібний владі РФ результат “волевиявлення” населення. І згідно з відповідним договором приєднання Криму до РФ було цинічно здійснено на основі принципу рівноправ’я та самовизначення народів, закріпленого в Статуті ООН [2].

Кримський плацдарм для Росії має надзвичайно важливе стратегічне значення,

оскільки володіння ним, за умов розміщення на теренах півострова потужного військового потенціалу, дає можливість фактично тримати під контролем центральну частину акваторії Чорного моря (“Хто володіє Кримом, той контролює Чорне море”). Слід звернути увагу на величезні витрати, необхідні Росії для перетворення Кримського півострова на повноцінний стратегічний плацдарм. Насамперед потрібні: розбудова сучасної інфраструктури для розміщення нових військових контингентів та техніки; створення систем забезпечення Криму водою, електроенергією, паливом тощо; налагодження надійного сполучення з Росією через Керченську протоку тощо.

Навесні 2014 р. влада РФ, ймовірно, прагнула реалізувати трансрегіональний проект формування підконтрольної собі великої геополітичної зони на Сході та Півдні України, де потенційно могли б виникнути численні проросійські квазідержавні утворення. Російські ЗМІ, посадовці та сам В. Путін дуже часто вживали щодо цієї території назву “Новоросія”. У разі успішної реалізації геополітичного проекту “Новоросія” Україна втратила б велику частину своєї території, постала б небезпека її розпаду як суверенної держави. Росія натомість здобула би латентний контроль над Сходом та Півднем України, отримавши чималі вигоди як з політичного, так і з економічного погляду.

Для геостратегії РФ у Європі важливе значення має її геополітичний ексклав Придністров’я як потенційний плацдарм на шляху до Балканського півострова, де в Росії слабне вплив навіть на єдиного потенційного союзника — Сербію. Підконтрольна “Новоросія” давала би Росії можливість сполучення зі своїм сателітом, шляхи комунікації з яким йдуть через Україну. До речі, самопроголошену ПМР влада РФ офіційно не визнає, проте всіляко сприяє її існуванню. Значимо, що можливе блокування Україною Придністров’я може призвести до ізоляції проросійського режиму і військового контингенту РФ на цій території.

Геополітичний проект “Новоросія” загалом зазнав фіаско. Проте під фактичним

контролем Росії залишається геополітичний плацдарм на Сході України, де знаходяться самопроголошені ДНР та ЛНР. За оцінкою американських дослідників, “проект “великої Новоросії”, очевидно, помер, проте “мала Новоросія” продовжує жити у формі залежних від Росії ДНР та ЛНР” [13]. Припускаємо, що нині реалізується геополітичний проект створення зони “замороженого конфлікту”, контроль над якою даватиме Росії можливість періодично впливати на політичну ситуацію в Україні, дестабілізуючи її. На територіях маріонеткових ДНР та ЛНР у принципі можуть бути розміщені військові бази російських “миротворців”. Отже, існує небезпека реалізації на Сході України “придністровського” сценарію.

Після “Революції гідності” в 2014 р. Україна добровільно обрала як головний геополітичний вектор саме західний. Однією з провідних цілей Стратегії національної безпеки України 2015 р. проголошено “забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО” [5]. Особливо актуальним для України нині вважається приєднання до економічного простору ЄС: “Поділяючи спільні з ЄС цінності та стратегічні цілі, Україна розглядає інтеграцію в політичні та економічні структури Європейського Союзу як пріоритетний напрям своєї зовнішньої і внутрішньої політики” [Там само]. Успішна асоціація з Євросоюзом розцінюється в Україні як сходинка на шляху до реалізації головної мети — вступу до ЄС, де на нашу країну нині ніхто не очікує. На найближчу перспективу для України особливо важлива зона вільної торгівлі з ЄС, котра розпочне повноцінне функціонування з 2016 року. Корисні для України заходи проводяться також в рамках програми “Східного партнерства”.

Західні країни на чолі зі США одностайно виступають за збереження суверенної України. Ще на початку російської латентної агресії в Криму в березні 2014 р. США вустами Б. Обами проголосили підтримку українського народу та України в забезпеченні її територіальної цілісності та суверенітету і взяли на себе зобов’язання змусити Росію відповісти

за порушення міжнародного права та посягання на Україну [12]. У новітній Стратегії Національної безпеки США 2015 р. зазначено: “Ми очолили міжнародні зусилля із надання підтримки українському народу” [10].

За нинішніх умов спостерігається консолідація країн Заходу у прагненні протистояти експансії РФ, проводити геополітику “стримування” новітньої Російської імперії в Європі, в інтересах Заходу підтримувати в Україні демократичний політичний режим, орієнтований на співпрацю з ЄС та НАТО. Взагалі Захід зацікавлений у збереженні України як територіально цілісної, суверенної держави, надаючи їй політичну, правову, фінансову, технологічну, військово-технічну допомогу.

За несприятливого для України розвитку ситуації, якщо країна залишиться розділеною, держава Україна (її основна частина) могла би перетворитися на міцний “форпост” Заходу — “розділена Україна відіграє таку саму роль у сучасній стратегії стримування, що і розділена Німеччина в минулому” [9]. Проте переважна більшість західних держав, виходячи зі своїх прагматичних інтересів і не бажаючи остаточно припинити діалог з Росією, нині не воліє включати Україну до європейської та євроатлантичної систем безпеки. Навіть відомий своєю прихильністю до незалежної України З. Бжезінський у березні 2015 року заявив, що “наше прагнення до того, щоб Україна в кінцевому підсумку стала дійсно європейською країною, демократією, членом ЄС, ні в якому разі не означає її обов’язкового членства в НАТО” [7]. Дж. Міршаймер запропонував досить невигідний для України шлях розв’язання сучасної кризи: “Сполученим Штатам та їхнім союзникам слід відмовитися від плану вестернізації України і замість цього спробувати зробити її нейтральною буферною державою між НАТО і Росією, якою була Австрія в епоху холодної війни” [8]. Загальновідомо, що “двері до НАТО для України відчинені”, проте це є лише “декларацією про наміри”. Очевидно також, що НАТО не надасть Україні дієвої воєнної допомоги для силового повернення Криму та східної частини Донбасу. Тому, на думку автора, за нинішніх умов За-

хід віддає перевагу позаблоковому геополітичному статусу України, хоча сама вона від цього статусу офіційно відмовилася.

Отже, на теренах України відбувалася конкуренція геополітичних проектів, з одного боку, Заходу та українських національно-державницьких сил, а з другого — Росії та проросійських сил. У 2014 р., за умов приходу влади в Україні націонал-патріотичних (прозахідних) сил, Росія вдалася до анексії Криму та розв'язання воєнно-політичного конфлікту на Донбасі. Нині Україна добровільно набуває геополітичного статусу “периферії” неоімперії Євросоюзу. Активізується співпраця між Україною та НАТО, проте її вступ до Альянсу нині не вигідний багатьом державам Заходу. У новому європейському геополітичному порядку сучасна прозахідна, “периферійна” Україна може водночас відігравати роль “буфера” між Західною макроімперією та РФ. На Сході України потенційно існує загроза збереження під впливом Росії зони “замороженого конфлікту”.

Література

1. Военная доктрина Российской Федерации от 26 декабря 2014 года [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>
2. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов от 18 марта 2014 года [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/acts/20605>
3. Ирхин А. А. Интеграция постсоветского пространства в контексте геополитических интересов Украины / А. А. Ирхин // Вісн. СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Політологія. — 2010. — Вип. 112. — С. 191–197.
4. Перепелиця Г. М. Кремль реставрує російську імперію / Г. М. Перепелиця [Електронний ресурс] // Універсум. — 2011. — № 5–6. — Режим доступу: http://www.universum.lviv.ua/journal/2011/3/perep_kreml.htm
5. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 6 травня 2015 року № 287/2015 “Про Стратегію національної безпеки України” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
6. Allison R. Russia, the West, and Military Intervention / R. Allison. — Oxford: Oxford University Press, 2013. — 320 p.
7. Brzezinski Z. America's Strategic Dilemma: A Revisionist Russia in a Complex World / Z. Brzezinski [Електронний ресурс] // Speech Delivered at the Brzezinski Institute on Geostrategy, CSIS. March 9, 2015. — Режим доступу: <http://csis.org/event/americas-strategic-dilemma-revisionist-russia-complex-world>
8. Mearsheimer J. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin / J. Mearsheimer [Електронний ресурс] // Foreign Affairs. — 2014. — September/October. — Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>
9. Motyl A. The Sources of Russian Conduct / A. Motyl [Електронний ресурс] // Foreign Affairs. — 2014. — November, 16. — Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2014-11-16/sources-russian-conduct>
10. National Security Strategy. February 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf
11. Popescu N. Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely / N. Popescu // Chaillot Paper. — 2014. — № 132 September. — 48 p.
12. Remarks by President Obama and Ukraine Prime Minister Yatsenyuk after Bilateral Meeting. March 12, 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/12/remarks-president-obama-and-ukraine-prime-minister-yatsenyuk-after-bilat>
13. Toal G. What people in southeast Ukraine really think of Novorossiya / G. Toal, J. O'Loughlin [Електронний ресурс] // The Washington Post. — 2015. — May 25. — Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/05/25/what-people-in-south-east-ukraine-really-think-of-novorossiya/>
14. Zielonka J. Europe as a global actor: empire by example? / J. Zielonka // International Affairs. — 2008. — Vol. 84: 3. — P. 471–484.

Західна макроімперія загалом успішно реалізувала в процесі свого розширення на Схід низку геополітичних проектів. У 2014 р. нова українська влада добровільно обрала приєднання до Заходу. Росія здійснила геополітичний проект анексії Криму і створила вогнище воєнно-політичного конфлікту на

Сході України. Існує небезпека збереження на Донбасі геополітичної зони впливу Росії. Україна потенційно може відігравати роль підконтрольного Заходу “буфера” між ним та Росією.

Западная макромперия в целом успешно реализовала в процессе своего расширения на Восток ряд геополитических проектов. В 2014 г. новая украинская власть добровольно выбрала присоединение к Западу. Россия осуществила геополитический проект аннексии Крыма и создала очаг военно-политического конфликта на Востоке Украины. Существует опасность сохранения на Донбассе геополитической зоны влияния России. Украина потенциально может играть роль подконтрольного Западу “буфера” между ним и Россией.

Western macro-empire has in general successfully implemented in the course of its expansion to the East several geopolitical projects. In 2014 new Ukrainian government voluntarily chosed to join the West. Russia carried out geopolitical project of annexation of the Crimea and created a hotbed of military-political conflict in the Eastern Ukraine. There is a danger of preservation of the Donbass region as a geopolitical zone of Russian influence. Ukraine can potentially play a role of the West-controlled “buffer” between it and Russia.

Надійшла 30 вересня 2015 р.

СОЦІАЛЬНА СФЕРА: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 31–35

Виокремлення та обґрунтування пріоритетних напрямів досліджень у соціальній сфері є важливим етапом наукового пізнання складних і суперечливих процесів, що відбуваються у цій сфері. Саме вони дають змогу досягти прогресивних зрушень у вирішенні важливих для соціальної сфери проблем. Необхідною є реалізація системного підходу, що поєднує методологічно різні погляди та інструментарій досліджень.

Початок ХХІ століття ознаменувався посиленням гуманістичних тенденцій економічного розвитку — моральні цінності та ідеали визнано надійною основою існування будь-якого демократичного суспільства та успішного розвитку його економіки. Наразі процеси гуманізації освіти, охорони здоров'я, культури почали розглядатися науковцями як важлива та необхідна умова їх сталого розвитку, надійний базис досягнення цілей економічного прогресу. Таким чином, за нових соціально-економічних умов набувають подальшого розвитку перспективні напрями наукових досліджень, що тісно пов'язані з виявленням закономірностей функціонування соціальної сфери та її прискореною модернізацією як засобу досягнення важливих стратегічних цілей розвитку.

У сучасній науковій думці поступово відбувається істотна трансформація поглядів стосовно методології дослідження соціальної сфери, визначення пріоритетних напрямів її розвитку, основних функцій та головного призначення в економічній системі. Якщо у 70–80-ті роки минулого століття відомі вчені (Е. Агаб'ян, В. Козак, О. Кочерга, Д. Правдін, Б. Селигмен та ін.) здебільшого акцентували увагу на досить вузькій проблематиці розвитку окремих видів діяльності соціальної сфери, які вважали економічно непродуктивними (на відміну від матеріального виробни-

цтва), то надалі в економічних дослідженнях починають домінувати методологічні підходи з системних позицій, в яких наголошується на необхідності оцінки основних параметрів соціальної сфери як важливого і необхідного інфраструктурного утворення, невід'ємної структурної складової будь-якої економічної системи.

Визначимо та обґрунтуємо напрями еволюції наукових поглядів щодо методології наукових досліджень, спрямованих на виявлення зрушень у розвитку соціальної сфери країни.

Новий етап у формуванні методології досліджень соціогуманітарної сфери та механізми її функціонування ми пов'язуємо з поширенням в економічній думці теорії маржиналізму, граничної корисності, які змінили традиційні погляди та уявлення щодо природи створення нової вартості, її формування не тільки в матеріальному виробництві, а й соціальній площині. Запровадження методології національних рахунків дало змогу однозначно класифікувати всі види економічної діяльності, а відтак чітко визначити соціальну сферу як сукупність галузей економіки з надання різноманітних споживчих послуг населенню (житлово-комунальне та побутове обслуговування населення, громадське харчування; охорона здоров'я, освіта, наука; пасажирський транспорт; заклади відпочин-

ку та спортивно-оздоровчі; інформаційні комунікації).

За функціональним призначенням соціальна сфера, по суті, об'єднала всю сукупність матеріальних об'єктів тих видів економічної діяльності, які підпорядковані задоволенню потреб населення та забезпеченню його життєдіяльності. На відміну від досить поширеного інфраструктурного розуміння окремі науковці пропонують у методологічних аспектах економічних досліджень тісно пов'язувати нагальні проблеми розвитку соціальної сфери із сучасними механізмами управління розвитком соціально-економічних систем на підставі їх тісного взаємозв'язку та взаємозалежності [5, 6–23]. Безумовно, це методологічно важливий розріз дослідження, однак він не дає змоги повною мірою розкрити специфіку економічної природи досліджуваних процесів і явищ.

Наразі в економічній літературі чітко сформовано принципово відмінні між собою методологічні підходи до оцінки основних функціональних характеристик та параметрів соціальної сфери як структурної складової будь-якої економічної системи. Важливим у методологічному сенсі є розуміння того, що соціальна сфера створює економічну основу життєдіяльності, охоплюючи задоволення споживчих потреб у послугах, житлі, зміцненні потенціалу здоров'я. Таким чином, слід погодитися із вченими про те, що в сучасних наукових дослідженнях соціальну сферу слід розглядати як певну сукупність видів економічної діяльності, ресурсів (матеріальних, фінансових і трудових) та відносин у процесах їх взаємодії.

На основі узагальнення наукових думок учених-економістів можна стверджувати, що виробництво будь-яких послуг характеризується певними якісними ознаками. По-перше, їх виробництво не пов'язано зі створенням нового матеріально-речового продукту, здебільшого це зміна властивостей вже існуючих продуктів чи товарів. По-друге, послуги становлять результат корисної економічної діяльності, яка може бути пов'язана чи не пов'язана зі зміною властивостей матеріального продукту. По-третє, процес виробництва

і споживання цих послуг може відбуватися одночасно, внаслідок чого вони практично не можуть нагромаджуватися. По-четверте, споживач послуг здебільшого бере участь у їх виробництві. Будь-які споживчі послуги завжди мають велику економічну корисність та нерідко високу вартість (зокрема, медичні та освітні) внаслідок значних інтелектуальних витрат на їх виробництво.

Такі специфічні ознаки об'єктивно властиві процесу надання послуг в охороні здоров'я, освіті, культурі, закладах фізичної культури, соціального забезпечення, комунального обслуговування, громадського харчування, пасажирського транспорту, зв'язку. Внаслідок цього виникають пропозиції і твердження, що до соціальної сфери доцільно долучати також діяльність із забезпечення продуктивної зайнятості населення та формування його доходів, економічну діяльність щодо забезпечення споживання. Проте слід враховувати, що зазначені види економічної діяльності є соціальними за цілями, однак вони не сформовані як самостійні структурні складові цієї сфери.

У контексті проблем модернізації державного управління та економіки під соціальною сферою розуміють цілеспрямовану діяльність державних інститутів, орієнтовану на формування й забезпечення духовних, культурних, інформаційних, освітніх потреб членів суспільства. Узагальнюючи наведені вище погляди і твердження, можна зробити висновок, що соціальна сфера формується як органічне поєднання економічних, соціальних та гуманітарних засад розвитку суспільства і структурно охоплює охорону здоров'я, всі ланки освітньої системи, науку, культуру, спорт, мистецтво, а також сферу відпочинку та розваг як складову економічної діяльності.

Важливого методологічного значення набуває визначення співвідношень між основними детермінантами впливу на соціальну сферу — наразі відбувається зміна їх конфігурації та сили впливу, провідну роль починають відігравати суспільно-політичні детермінанти, від яких залежить стабільність, напрями і темпи соціально-економічного розвитку країни та фінансові можливості

модернізації соціальної сфери. На жаль, нестабільна суспільно-політична ситуація в країні спричинила істотне погіршення інвестиційного клімату та скорочення обсягів вітчизняних й іноземних інвестицій, які можуть бути спрямовані на розвиток різних видів економічної діяльності і прискорення модернізаційних процесів у соціальній сфері. Натомість зростає значення інституціонально-економічних детермінант розвитку соціальної сфери, що охоплюють такі чинники, як трансформаційні зміни форм власності, рівень платоспроможності споживачів цих послуг, а також мобільність працівників, їх економічна активність на ринку праці. Пріоритетного значення у цьому контексті набуває створення необхідних передумов для активного переходу до збалансованого розвитку ринку освітніх і медичних послуг, з одного боку, та ринку праці — з іншого.

Не менш важливе значення в аспекті впливу на характер і темпи сучасних модернізаційних перетворень мають соціально-демографічні та морально-етичні детермінанти, а саме: природні процеси відтворення населення, зміни у статеві-віковій структурі працівників, міграційних процесах, умовах і основних формах їх зайнятості, рівні професійно-кваліфікаційного потенціалу з дотриманням таких морально-етичних норм ведення професійної діяльності, як справедливість, довіра, відповідальність та професійна чесність і гідність. З розгортанням процесів демократизації суспільства їх значення зростатиме.

Специфіка методології дослідження та оцінки сучасних процесів, що відбуваються у соціальній сфері, зумовлена її цілями, завданнями та очікуваними результатами. Наразі домінує методологічний підхід, згідно з яким структурні зрушення в розвитку соціогуманітарної сфери оцінюють як результат взаємодії складних поліфункціональних явищ і процесів (І. Ф. Гнибіденко, О. В. Гаращук, Т. А. Заяць, Я. В. Остафійчук), відображення загальних тенденцій соціально-економічного розвитку, його пріоритетів та можливостей забезпечення сталого розвитку [2, 5–70; 3, 16–20; 7–9; 10, 36–52]. Цей напрям науко-

вих досліджень передбачає виявлення досить складної системи взаємозв'язків та взаємозалежностей між різними сферами економічної діяльності — проте він наочно ілюструє істотну зумовленість змін у соціальній сфері конкретними економічними та соціальними зрушеннями в інших сферах суспільного буття.

На особливу увагу заслуговує сформований в економічній науці методологічний підхід, що передбачає комплексне дослідження сучасних структурних зрушень у соціальній сфері в контексті завдань її розвитку як однієї з важливих складових господарського комплексу. Найбільш повно він представлений і реалізований у регіональних економічних дослідженнях. Значну увагу в цих наукових публікаціях приділено виявленню новітніх тенденцій розвитку соціальної сфери з метою формування оптимальних трансформаційних змін в її структурі та виконуваних функціях. Такий науковий інтерес зумовлений здебільшого необхідністю пошуку напрямів і конкретних дій з наближення до європейського рівня розвитку соціальної сфери та практики вирішення цих проблем.

Методологічний підхід становить науковий інтерес щодо оцінки структурно-динамічних зрушень у розвитку соціальної сфери, що ґрунтується на ідеях, згідно з якими вона становить продуктивний вид економічної діяльності, який характеризується суто економічними показниками, зокрема, вартістю основних засобів на одного зайнятого працівника, певними обсягами наданих послуг, проміжного споживання та виробництва валової доданої вартості, структурою створеної валової доданої вартості [1; 4, 33–58; 6]. Ці економічні оцінки ґрунтуються на визнанні тісної взаємозалежності між розвитком досліджуваної сфери та іншими видами економічної діяльності.

У ринкових умовах значення цих показників для оцінки зрушень у розвитку соціальної сфери є незаперечним, оскільки необхідно не тільки забезпечити своєчасну окупність витрат, а й певну прибутковість цієї діяльності. Проте виникають певні суперечності. Зокрема, згідно з вимогами системи національних рахунків основною вартісною оцінкою цього

виду діяльності є обсяги наданих послуг, які необхідно включати у ВВП, однак методології обрахування її реальної вартості практично немає. Попри зазначені проблеми, перевагою цього методологічного підходу є те, що він дає змогу оцінити зрушення у функціонуванні та розвитку соціальної сфери в тісному взаємозв'язку з такими важливими процесами ринкової економіки, як формування доходів і прибутків, споживання і нагромадження, а також інвестування. Цей методологічний підхід до оцінки зрушень у розвитку соціальної сфери орієнтовано на вимоги ринкової економіки, згідно з якими будь-яка соціальна послуга, незалежно від того, яким чином вона сплачена (конкретним споживачем чи із суспільних фондів), має відповідати встановленим на державному рівні стандартам і нормативам. Водночас саме цю сферу економічної діяльності експерти оцінюють як достатньо ризикову.

Важливого методологічного значення набуває підхід, орієнтований на дослідження та оцінку соціальної сфери як джерела людського розвитку і гуманізації усіх сфер суспільного життя. Його особливість полягає в тому, що соціальна сфера та її окремі структурні складові розглядають як головний засіб людського розвитку на основі забезпечення високого освітнього рівня населення, необхідної якості медичних послуг, збереження потенціалу здоров'я. За таким методологічним підходом розвиток соціальної сфери слід розглядати як найбільш активний і динамічний структурний елемент господарського комплексу. На необхідність постійного зростання уваги до проблем розвитку соціальної сфери в контексті завдань модернізації господарського комплексу країни вказує багато науковців.

Натомість сучасні проблеми модернізації соціальної сфери, зумовлені різким скороченням обсягів фінансування, мережі закладів чи користувачів її послугами, можуть розглядатися як реальні загрози безпеці держави. Виникнення економічних ризиків можна пов'язати з інерційним використанням неперспективних інститутів, запізненням із застосуванням превентивних заходів

чи практичних дій щодо мінімізації економічних та соціальних загроз, деформацією інституційного середовища функціонування закладів цієї сфери та іншими причинами.

У цьому контексті важливим методологічним аспектом є виявлення та упередження можливих ризиків і загроз. Такий методологічний підхід та відповідний напрям досліджень є надзвичайно перспективними, оскільки дають змогу тісно пов'язати актуальні проблеми розвитку соціальної сфери та національної безпеки в умовах циклічного розвитку економіки, загострення фінансових проблем та загроз подальшого поглиблення фінансово-економічної кризи. Слід погодитися з висновком науковців про те, що сучасна стратегія соціально-економічного розвитку країни та її регіонів має ґрунтуватись на виконанні завдань, спрямованих на забезпечення суспільного прогресу, єдності його економічного та гуманістичного вимірів.

Отже, на основі виокремлення та узагальнення існуючих методологічних підходів до оцінки зрушень у розвитку соціальної сфери можна стверджувати, що наразі їх специфічною ознакою є врахування взаємозалежності економічних, соціальних та гуманітарних засад під впливом активної дії детермінантів, зміна конфігурації яких зумовлює домінування суспільно-політичних. Головний вектор слід спрямувати на оновлення методологічних засад дослідження тенденцій розвитку соціальної сфери з метою підвищення продуктивності цього виду економічної діяльності.

Література

1. Вітренко Ю. Реформування охорони здоров'я: погляд економіста / Ю. Вітренко // Соц. політика і соц. робота. — 2004. — № 1. — С. 41–56.
2. Гаращук О. В. Кадровий потенціал регіону: шляхи формування та використання: монографія / О. В. Гаращук — К.: Європейський ун-т, 2011. — 372 с.
3. Гнибіденко І. Ф. Соціальна справедливість як правова засада зайнятості економічно активного населення України / І. Ф. Гнибіденко, О. В. Нартюк // Ринок праці та зайнятість населення. — 2013. — № 2. — С. 16–20.

4. Гошовська В. А. Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства: монографія / В. А. Гошовська. — К.: НАДУ, 2008. — 292 с.
5. Державні економічні механізми та важелі гуманізації суспільства: монографія / І. К. Бондар, Л. І. Антошкіна, І. О. Жадан та ін. — К.: Корпорація, 2008. — 393 с.
6. Запатріна І. В. Реформування житлово-комунального господарства в умовах макроекономічної нестабільності / І. В. Запатріна, Т. Б. Лебеда // Економіка України. — 2011. — № 10. — С. 16–29.
7. Заяць Т. А. Інвестиційне забезпечення модернізації робочих місць в антикризовій політиці держави / Т. А. Заяць // Демографія та соц. економіка. — 2012. — № 1(17). — С. 51–60.
8. Заяць Т. А. Оцінювання ефективності соціальних інвестицій, що фінансуються з бюджетів територіальних громад / Т. А. Заяць, Н. В. Яневич // Екон. часоп. — XXI. — 2013. — № 5–6. — С. 56–59.
9. Заяць Т. А. Економічні основи бідності в Україні та можливості її обмеження / Т. А. Заяць // Продуктивні сили України. — 2010. — № 2–4. — С. 3–13.
10. Остафійчук Я. В. Сталий розвиток сфери послуг: сутність, тенденції та перспективи / Я. В. Остафійчук. — К.: ДЕТУТ, 2012. — 292 с.

Сучасна методологія дослідження соціальної сфери перебуває на етапі активного розвитку — оновлення існуючих підходів та формування нових. До надзвичайно важливих напрямів дослідження слід віднести ті, що тісно пов'язані з проблематикою людського та соціального капіталів. Перспективними є дослідження, спрямовані на забезпечення гуманізації всіх сфер суспільного буття.

Современная методология исследования социальной сферы находится на этапе активного развития — обновление существующих подходов и формирование новых. К важнейшим направлениям исследования следует отнести те, которые тесно связаны с проблематикой человеческого и социального капиталов. Перспективными являются исследования, направленные на обеспечение гуманизации всех сфер общественной жизни.

Modern research methodology of the social sphere is under active development — update of existing approaches and the formation of new ones. The most important areas of research should include those that are closely related to issues of human and social capital. Prospective studies are aimed at providing the humanization of all spheres of public life.

Надійшла 23 вересня 2015 р.

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ И ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО УКРАИНЫ СО СТРАНАМИ БЛИЖНЕВОСТОЧНОГО РЕГИОНА

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 36–41

Представлены анализ и характеристика основных направлений межгосударственных экономических отношений Украины со странами Ближнего Востока для эффективного развития энергетического и научно-технического сотрудничества.

Основные проблемы и задачи развития энергетического и научно-технического сотрудничества Украины со странами Ближнего Востока:

- неравномерное развитие различных стран Ближнего Востока;
- перераспределение финансовых потоков и активов;
- колебания мировых валют и сырьевых цен;
- нестабильность развития энергетического и научно-технического сотрудничества Украины со странами Ближнего Востока.

Особо негативно на динамику развития энергетического и научно-технического сотрудничества Украины со странами Ближнего Востока влияет вероятное замедление темпов экономического роста в Украине.

С другой стороны, данные негативные процессы в меньшей степени отражаются на отечественном экспорте, так как в развивающихся странах продолжается динамичное увеличение спроса на сотрудничество в энергетической и научно-технической сфере. Кроме того, при положительном сценарии развития мирового рынка металлопродукции Украина получит возможности для улучшения сальдо внешней торговли.

Кроме влияния глобальных тенденций развития мировых экономик, социально-

экономические изменения на региональных рынках также будут зависеть и от влияния рисков в сферах политики и безопасности, связанных с сохранением угрозы эскалации военных конфликтов в регионе Ближнего Востока (Сирия, Ирак, Ливан), с перспективой расширения существующих зон нестабильности.

В сфере энергетики Украина имеет интересы в регионе на таких направлениях, как импорт ближневосточных энергоносителей, транзит нефти и газа из Ближнего Востока в страны Европы, а также участие в энергетических проектах в странах региона. Политика Украины по диверсификации источников импорта нефти и природного газа за счет поставок с Ближнего и Среднего Востока до сих пор терпела неудачу, поскольку не был обеспечен политический, экономический и технический аспекты этой политики.

Энергетический аспект внешней политики Украины существенно определяется осознанием необходимости диверсификации источников импорта энергоносителей [2–4]. С одной стороны, современное развитие мировых рынков нефти и природного газа позволяет относительно самостоятельно определять источники энергообеспечения Украины. Несмотря на постоянное присутствие темы импорта энергоносителей из региона Ближнего Востока во внутривластическом дис-

курсе Украины, ни танкерные, ни трубопроводные поставки нефти и природного газа (в том числе сжиженного) из стран региона не осуществляются до сих пор.

Оценивая вопрос энергетических интересов Украины в ближневосточном регионе, следует исходить из потребностей Украины в энергоресурсах и возможностей их транспортировки и переработки. Украина имеет собственные запасы энергоресурсов (уголь, нефть, природный газ), обеспеченность которыми в начале 1992 г. оценивалась на уровне 40 % от потребления, в том числе нефтью — на 7,3 %, природным газом — на 16 %. Для удовлетворения внутренних потребностей Украины необходимо было импортировать 56 млн т нефти и свыше 104 млрд м³ газа.

Сейчас за счет собственной добычи Украина покрывает лишь четверть критических потребностей в нефти и пятую часть потребностей в природном газе, причем с ростом потребления углеводородов ожидается снижение национальной доли в балансе нефти и ее сохранение в балансе газа [5].

Структура экономики Украины — преобладание энергоемких (металлургия) и ресурсоемких (химическая промышленность) производств — действительно диктует необходимость потребления больших объемов нефти и газа. Помимо этого, рост валового внутреннего продукта (ВВП) в Украине в последние годы требует увеличения энергопотребления, а, следовательно, в украинских условиях — импорта энергоносителей. Однако, по оценкам специалистов, реальная обеспеченность отечественных нефтегазодобывающих предприятий запасами нефти в сегодняшних объемах добычи составляет 23 года, а запасами природного газа — 33 года.

Негативной характеристикой украинского народного хозяйства, которая обостряет проблему импорта энергоносителей и его диверсификации, является то, что в Украине — один из самых высоких в мире показателей энергоемкости производства. Для выработки единицы ВВП Украины тратится в десятки раз больше условного топлива, чем в странах Центральной и Западной Европы. Это означает, что Украина имеет мощный внутренний

ресурс уменьшения энергозависимости и сокращения импорта энергоносителей путем как реформирования отраслей, которые неэффективно потребляют энергию, так и внедрения энергосберегающих технологий [3].

Таким образом, вопрос импорта энергоносителей будет оставаться на повестке дня для Украины еще длительное время. В украинских условиях это означает продолжение обеспечения больше половины потребностей в нефти и природном газе за счет энергоносителей, поставляемых из Российской Федерации. С одной стороны, такое положение вещей является естественным для большинства развитых государств Европы и Азиатско-Тихоокеанского региона (АТР), для которых страны Ближнего и Среднего Востока, Африки и Латинской Америки являются поставщиками энергетических сырьевых ресурсов. В то же время нельзя отрицать и тот факт, что в украинских условиях поставки нефти и газа из России превращаются в зависимость энергетического и политического характера.

В среднесрочной перспективе зависимость Украины от России в сфере поставок российских и центральноазиатских нефти и газа будет расти, а поэтому возникают реальные основания рассматривать пути диверсификации энергоснабжения. Исследователь указывает на то, что на 2014 г. диверсификация не оправдана экономически, но в условиях возможного дефицита углеводородов в Украине импорт нефти и природного газа из других стран становится обоснованным.

В соответствии с потребностями украинской экономики и возможностями народного хозяйства, по мнению автора, актуальными для Украины являются следующие энергетические интересы Украины в регионе: импорт нефти и природного газа из стран Ближнего Востока и транзит ближневосточных энергоносителей в Европу, а также участие украинских энергетических предприятий в энергетических проектах стран Ближнего Востока.

Вопрос импорта нефти из ближневосточных стран обсуждается в Украине с самого начала независимости. Поэтому большое внимание было уделено активизации отно-

шений с богатыми на нефтегазовые ресурсы арабскими странами.

Для обеспечения поставок предполагалось использовать нефтеперевалочные мощности в Одесском и Херсонском портах, которые, однако, технически не были готовы к приему нефтетанкеров.

Приоритетными в начале 1990-х годов были выделены нефтедобывающие монархии Персидского залива и Ирана. В конце февраля 1992 г. (до формального установления дипломатических отношений) Украину посетила представительная делегация Кувейта во главе с министром финансов, и одним из результатов переговоров была договоренность о проработке вопроса импорта кувейтской нефти в Украину. В контексте поставок нефти из региона украинское руководство решило завершить летом 1992 г. строительство нефтяного терминала в одесском порту и реконструировать нефтяной терминал в порту г. Херсон [3].

В результате украинско-иранских переговоров в начале 1992 г. стороны договорились о поставках из Ирана для трех нефтеперерабатывающих заводов — Херсонского, Лисичанского и Кременчугского по следующему графику: в 1992 году — 4 млн т (7 % от необходимого импорта), в 1993 г. — 12 млн т (21 % с перспективой доведения общего объема поставок до 40 млн т в год 71 % необходимого импорта). Оплату импортной нефти было договорено осуществлять поставками металла, лома и других ресурсов, а также участием в реконструкции, расширением Исфаханского металлургического комбината и поставкой горного и металлургического оборудования.

Иракское руководство показало принципиальное согласие поставлять в Украину до 40 млн т сырой нефти ежегодно, то есть почти полностью обеспечить импортные потребности Украины в нефти. Тогда рассматривался вариант транспортировки иракской нефти по системе трубопроводов из нефтяных месторождений северного Ирака до черноморского побережья Турции и далее танкерами до нефтяного терминала вблизи Одессы.

Самым весомым за первые годы независимости Украины был визит официальной

делегации “Госкомнефтегаза” в Ирак в июле 1996 г. Во время этого визита иракской стороне были презентованы возможности проведения нефтепровода от одесского нефте терминала в г. Броды и подключение его к международному нефтепроводу “Дружба”, что в перспективе позволило бы поставлять иракскую нефть в страны Западной Европы. В результате переговоров был подписан протокол о сотрудничестве между “Держкомнафтогаз” и Министерством нефти Ирака.

До начала вторжения США в Ирак Украина формально покупала иракскую нефть в рамках данной программы ООН. Так, украинская компания “Ives” имела контракт на покупку почти 1 млн баррелей нефти из Ирака, которая затем перепродавалась в США и страны АТР. Однако квоты Украины на покупку иракской нефти были незначительными по сравнению с российскими (32,5 млн баррелей), белорусскими и армянскими (по 2 млн баррелей) компаниями. Государственная компания НАК “Нафтогаз Украины” также покупала иракскую нефть: всего компанией на протяжении 2001–2002 гг. по программе “Нефть в обмен на продовольствие” было куплено 3,5 млн баррелей нефти. Иракский министр выразил заинтересованность Ирака в прямых поставках украинского зерна, подсолнечника, сахара, стройматериалов, оборудования, арматуры, металла, рельсов, медикаментов, таким образом, оплата этими товарами импорта иракской нефти была приемлемой для Ирака.

В результате участия украинских предприятий в Международной Багдадской выставке и визита правительственной делегации во главе с вице-премьером Ю. Ехануровым (октябрь 2000 г.) было заключено, как сообщалось, контрактов на общую сумму 15,432 млрд дол. Кроме этого, была достигнута договоренность о дополнительной квоте на поставку нефти в размере около 1 млн баррелей в год. В общем Украина получила от правительства Ирака квоту на закупку 34 млн баррелей нефти (4,6 млн т). Учитывая участие миротворческого контингента Украины в стабилизации Ирака (2003–2005 гг.), мно-

гии в Украине связывали это с возможностью импорта иракской нефти [6]. В конце 2003 г. было создано совместное предприятие “Нафтогаза” и польской компании PGNiG для работы в Ираке в польском секторе ответственности. Таким образом, реализация проектов транспортировки нефти из стран Персидского залива и Ирака неизбежно требует тесного сотрудничества с Турцией для обеспечения транзита нефти до Черноморского побережья и дальнейшей ее транспортировки в украинские порты.

Энергетической стратегией Украины на период до 2030 г., представленной министром И. Плячковым 23 марта 2006 г., предполагается использование нефтеперевального комплекса порта Южный и нефтепровода Одесса–Броды для импорта нефти из стран Персидского залива, Северной и Западной Африки. Признавая проблему прохождения через Босфорский пролив, энергетическая стратегия предусматривает возможность реализации проекта нефтепровода Самсун–Джейхан.

Необходимость обеспечения транзита нефти по территории Турции была позже признана в правительственной программе сотрудничества с Ираком, которая утверждалась во исполнение президентского указа о выводе контингента из Ирака. Для поставки нефти из Ирака в Украину по территории Турции программой предусматривалось осуществить ряд внутренних и внешних мероприятий:

1) внутренние мероприятия: технико-экономическая оценка проекта транспортировки иракской нефти по маршруту Киркук–Трабзон–Одесса–Броды–страны Европы;

2) разработка вопроса переработки иракской сырой нефти на территории Украины, а именно: а) определение перечня отечественных нефтеперерабатывающих заводов, где может перерабатываться такая нефть; б) перепрофилирование украинских НПЗ для переработки иракской нефти; в) строительство нового НПЗ для переработки нефти нерусского происхождения, в том числе с месторождения Киркук;

3) Украина — Ирак:

- подписание соглашения “О сотрудничестве в области нефтяной и газовой промышленности”;

- переговоры с Ираком по: а) строительству нового (или восстановление существующего) нефтепровода Киркук (Ирак) — граница Турции; б) загрузке трубопровода иракской нефтью на долгосрочной основе для удовлетворения внутренних потребностей Украины и дальнейшей ее транспортировки в Европу; в) участию украинских компаний в разработке и эксплуатации нефтяных и газовых месторождений на территории Ирака;

4) Украина — Турция: переговоры относительно: а) строительства нефтепровода “граница Ирака — Трабзон”; б) строительства нефтяного терминала в районе порта г. Трабзон;

5) Украина — ЕС: переговоры с заинтересованными европейскими странами относительно: а) получения гарантий на закупку ими иракской сырой нефти; б) обеспечения транспортировки иракской нефти от г. Броды.

Ряд исследователей обращает внимание на возможность диверсификации газоснабжения Украины путем закупок сжиженного природного газа (СПГ) из стран Ближнего Востока и Северной Африки. Такой вариант избавляет от зависимости владельца “трубы”, однако технология регазификации СПГ достаточно сложна и требует значительных инвестиций. Данные таблицы свидетельствуют, что доля экспорта природного газа из ближневосточного региона по газопроводам очень незначительна по сравнению с танкерными поставками сжиженного газа.

В энергетической стратегии Украины на период до 2030 г. перспективными источниками импорта природного газа определяются, в частности, Иран и Ирак. Однако ни один проект начала 1990-х годов не был реализован: главная причина заключалась в отсутствии соответствующей государственной политики в этом направлении, благодаря чему не было обеспечено три необходимых условия импорта ближневосточной нефти:

- 1) создание надлежащей инфраструктуры;
- 2) политическое обеспечение закупок нефти;

Экспорт природного газа странами БВ в 2014 р. (млрд м³)

		Турция	ОАЭ	Йордания	Италия	США	Франция	Испания	Япония	Южная Корея	Индия	Тайвань	Всего
Экспорт по газопроводам	Ливия				4,49								4,49
	Иран	4,32											4,32
	Оман		1,40										1,40
	Египет			1,10									1,10
Экспорт СПГ	Катар					0,08		4,56	8,35	8,31	5,80		27,10
	Оман					0,07	0,08	1,65	1,25	5,93	0,08	0,16	9,22
	ОАЭ							0,31	6,75	0,08			7,14
	Египет					2,05	1,05	3,53		0,30			6,93
	Ливия							0,87					0,87

3) решение проблемы покупательной способности Украины.

Во-первых, не было обеспечено инфраструктуру импорта нефти. Во-вторых, идея импорта нефти из Персидского залива не была подкреплена соответствующими внешнеполитическими действиями.

Не менее важным, но более реалистичным направлением реализации украинских интересов в энергетической отрасли на Арабском Востоке является участие украинских компаний в нефтегазовых проектах стран региона. В рекомендациях парламентских слушаний “энергетическая стратегия Украины на период до 2030 г.”, одобренных Постановлением Верховной Рады Украины от 24 мая 2001 г., говорится о необходимости активизации связей, в частности, с Ираном, Ираком, Ливией, Сирией, Кувейтом, Саудовской Аравией.

В последние годы государственная компания “Нафтогаз Украины” проводит достаточно активную деятельность в ближневосточных странах, связанную не с импортом энергоносителей, а в сфере разработки, добычи на территории государств региона, строительства соответствующей инфраструктуры нефтегазовой отрасли этих стран. В настоящее время действуют представительства

НАК “Нафтогаз Украины” в Ливии, Объединенных Арабских Эмиратах, Иране, создается представительство в Ираке. В конце 2003 г. в составе компании создан Департамент внешних рынков. Перспективы экспансии украинского топливно-энергетического комплекса в Ливии заключались в получении нефтегазоносных блоков для разведки и добычи нефти и газа на основе соглашения о разделе продукции, подписанного в 2003 г.

Кроме проектов в Ливии, НАК “Нафтогаз Украины” участвует в тендерах в Сирии, проектах в ОАЭ (освоение нефтяного месторождения, модернизация НПЗ и прокладки нефтепровода в Эмирате Фуджейра), Иране (строительство и диагностика локальных продуктопроводов), Египте (поиск и освоение нефтяных месторождений), Саудовской Аравии (создание совместного предприятия для выхода на рынок) [1].

Анализируя вышеизложенное, можно сделать следующие выводы:

- для обеспечения эффективного развития энергетического и научно-технического сотрудничества Украины со странами Ближнего Востока следует определить наиболее привлекательных для Украины ключевых региональных партнеров, способных обеспечить учет

украинских торговых интересов как в формате двухсторонних отношений, так и в региональном разрезе;

- для развития научно-технического и энергетического сотрудничества следует также сосредоточить усилия научного, государственного и корпоративного секторов на создании отечественных высокотехнологичных товарных групп (энергетика, инжиниринговые услуги, электроника, биотехнологии) и продвижении их в региональном и международном рынках;
- одной из важных задач в развитии энергетического и научно-технического сотрудничества стоит определение возможности завершения приостановленных украинско-арабских проектов в высокотехнологичных сферах.

Литература

1. Україна в цифрах у 2010 році. — К.: Консульта, 2010.
2. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003) / С. В. Віднянський [відп. ред.]. — К.: Генеза, 2004. — 616 с.
3. Миклашевская Н. А., Холопов А. В. Международная экономика: учебник / Н. А. Миклашевская, А. В. Холопов. — М.: Дело и Сервис, 2005. — С. 97–103.
4. Кондратьев С. С. Особенности внешней политики ИРИ на пороге тысячелетия / С. С. Кондратьев; отв. ред. М. Р. Арунова // Ближний Восток и современность. — М., 2009. — Вып. 14. — С. 65–74.
5. Євтушенков В. П. Після затишшя: Україна та арабський світ на новому етапі / В. П. Євтушенков. — К., 2009. — 220 с.
6. Економіка зарубіжних країн / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураківський та ін. — К.: Либідь, 1996.

Энергетическое направление ближневосточной политики Украины имеет определенные достижения, которые выражаются в проникновении украинских предприятий ТЭК к нефтегазовым комплексам стран региона. В некоторых случаях такое проникновение предусматривает в дальнейшем решение задач диверсификации (сотрудничество с Ливией). Основным препятствием на пути реализации энергетических интересов Украины на Ближнем Востоке являются ограниченные финансовые возможности украинских энергетических компаний.

Енергетичний напрям близькосхідної політики України має певні досягнення, які виявляються у проникненні українських підприємств ПЕК до нафтогазових комплексів країн регіону. У деяких випадках таке проникнення передбачає в подальшому вирішення завдань диверсифікації (співпраця з Лівією). Основною перешкодою на шляху реалізації енергетичних інтересів України на Близькому Сході є обмежені фінансові можливості українських енергетичних компаній.

The energy direction of the middle East policy of Ukraine has made certain achievements, which are expressed in the penetration of the Ukrainian energy companies for oil and gas complexes of the region. In some cases, the penetration provides a further solution to the problems of diversification (cooperation with Libya). The main obstacle to implementation of energy of Ukraine's interests in the middle East are limited financial possibilities of the Ukrainian energy companies.

Надійшла 1 жовтня 2015 р.

МІСІЯ СУСПІЛЬНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ У КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 47(4), с. 42–46

Досліджуються недоліки новоприйнятого Закону України “Про суспільне телебачення і радіомовлення України” через порівняння певних норм цього Закону з відповідними положеннями польського Закону і аналізу польської законодавчої практики.

Події в Україні наприкінці 2013 року — початку 2014 року, пов’язані з європейськими прагненнями українців, визначили важливість структурних змін, спрямованих на європейську інтеграцію України. Весь 2014 рік був наповнений реформами та рішеннями парламенту України, що мали б стати вагомим аргументом стосовно питання асоціації України в ЄС. Проте не всі рішення законодавця були вдалими, про одне з яких, що стосується важливої для ЄС сфери — свободи інформації та створення в Україні суспільного телебачення і радіомовлення, йтиметься у цій статті.

Актуальність теми пов’язана як з євроінтеграційними прагненнями України, так і з створенням незалежної інституції суспільного телебачення і радіомовлення, що сприяла б суспільному розвитку.

Висвітливо недолік новоприйнятого Закону України “Про суспільне телебачення і радіомовлення України” через порівняння певних норм цього Закону з відповідними положеннями польського Закону й аналізу польської законодавчої практики.

Розробленням питання щодо створення суспільного телебачення і радіомовлення у площині європейської інтеграції України займалися до певної міри такі дослідники: В. Ф. Іванов, С. І. Даниленко, Н. А. Гусак, Я. А. Глиняна, С. Л. Гнатюк, Н. Орлова, С. І. Зі-

дорук. Проте їхні дослідження, по-перше, стосувалися здебільшого загальних питань організації і функціонування суспільного телебачення і радіомовлення і відповідного зарубіжного досвіду, а по-друге, здебільшого стосувалися ситуації до 2014 р. — року прийняття нового Закону України, що регулює питання функціонування суспільного телебачення і радіомовлення нині.

У своїх попередніх статтях автором вже зазначалося як про важливість і значення суспільного телебачення і радіомовлення (суспільного мовлення) для розвитку демократії [1, 81], так і про те, що певні риси (характеристики) цього явища мають залишатися незмінними [2, 199, 200]. До незмінних рис суспільного телебачення і радіомовлення, зокрема, відносимо наявність у нього місії, яка, на думку автора, полягає у служінні людині та суспільству [1, 81]. Розглянемо практичне віддзеркалення запропонованих раніше теоретичних розробок про місію суспільного телебачення і радіомовлення на прикладі законодавства України та Польщі.

Український законодавець у 2014 р. ухвалив Закон України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України” [3], яким замінив ухвалений у 1997 р. Закон України “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України” [4]. Новим законом

парламентарі мали намір вдихнути життя у суспільне телебачення і радіомовлення в Україні і виконати одне із зобов'язань, взятих на себе перед ЄС [5, 131–133].

Слід зауважити, що ні в новому, ні в старому законах України не міститься поняття “місія суспільного телебачення і радіомовлення”. Якщо говорити про нині чинний Закон України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення”, то єдине, що можна було б пов'язати з місією, є положення частини першої ст. 1 Закону, відповідно до якого: “З метою задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань, забезпечення національного діалогу, сприяння формуванню громадянського суспільства створюється Суспільне телебачення і радіомовлення України”. Проте таке “натягування” сенсу слід вважати штучним і таким, що радше вказує на спробу знайти позитив у роботі українського законодавця, закривши очі на відвертий недолік.

У законодавстві близького сусіда України — Польщі положення, що регулюють функціонування публічного (суспільного) телебачення і радіомовлення, містяться у четвертому розділі Закону “Про радіомовлення і телебачення”.

Відповідно до ст. 21 польського Закону “Суспільне (публічне) радіомовлення і телебачення реалізує публічну місію, пропонує, на принципах, визначених у Законі, цілому суспільству і окремим його частинам, різноманітні програми та інші послуги у сфері інформації, публіцистики, культури, розваг, освіти і спорту, що характеризуються плюралізмом, безсторонністю, виваженістю, незалежністю, а також інноваційністю, високою якістю і цілісністю передачі” [6].

Слід зауважити, що метою положення польського Закону є найширше визначення місії суспільного (публічного) телебачення і радіомовлення, тому окремого пояснення потребує як поняття “публічна місія”, так і формальне значення імплементації цього поняття у польський Закон.

Передусім слід звернути увагу на те, що польський законодавець застосував поняття

“публічна місія” лише в Законі “Про радіомовлення і телебачення”, його легального визначення в інших законодавчих актах Польщі знайти не вдалося. Водночас певні уточнення і тлумачення щодо значення цього терміна можна відшукати у науковців. У монографії Катажини Халбінської-Єнткевіч “Аудіовізуальні медіа-послуги: регламентація в умовах цифрового перетворення” авторка у такий спосіб пояснює чим є публічна місія: “відповідно до критерію мети ми можемо вирізнити приватні (їх метою є реалізація інтересу власників) медіа та публічні медіа (їх метою є реалізація публічного інтересу)” [7, 271]. Публічна місія реалізується через теле- і радіомовника, зокрема через створення і поширення спеціальних програм. Їхня підготовка вимагає переведення концесійної процедури, яка має на меті охорону публічної справи [7, 279].

Тлумачення публічної місії сформульовано і в Дирекції Польського телебачення (TVP) в інституційному акті — Ухвалі Дирекції Польського телебачення (TVP) № 108/2005. Додатком до Ухвали став документ під назвою “Принципи реалізації Польським телебаченням (TVP) місії публічної”, відповідно до якого Польське Телебачення, як елемент системи суспільного (публічного) телебачення і радіомовлення в Польщі, реалізовує публічну місію, визначаючи і реалізуючи загальні принципи [8]:

1. Загальність;
 - 1.1. Загальність доступу (доступність для кожного);
 - 1.2. Загальність змісту (зрозумілість для кожного);
2. Диференціювання;
 - 2.1. Диференціювання адресатів;
 - 2.2. Диференціювання програм та інших послуг;
 - 2.3. Диференціювання видів (інформації/ програм);
3. Виваженість;
 - 3.1. Виваженість пропозиції;
 - 3.2. Виваженість змісту в процесі формування точки зору;
4. Плюралізм;
5. Безсторонність;

- 6. Незалежність;
- 6.1. Незалежність (автономія) інституційна;
- 6.2. Незалежність редакційна;
- 7. Інноваційність;
- 7.1. Інноваційність при створенні передач і програм;
- 7.1. Інноваційність у розповсюдженні програм;
- 7.2. Нові послуги суспільного телебачення;
- 8. Висока якість;
- 9. Цілісність переказу;
- 10. Вірогідність і відповідальність.

Слід зауважити, що у вступній (преамбульній) частині цитованого Додатку до Ухвали знаходимо абзац про те, що Дирекція Польського телебачення (TVP) трактує службу людині і суспільству як свій першочерговий обов'язок [8], що відповідає поглядам автора на натуральну мету суспільного телебачення і радіомовлення [1, 81].

Як бачимо, на відміну від українського законодавця, польський хоча і не надав дефініції місії суспільного телебачення і радіомовлення, проте формально вписав її в Закон, пов'язавши з принципами діяльності.

Ця формальність має серйозні правові наслідки, тому справедливо підкреслити, що польський Закон “Про радіомовлення і телебачення” у своїй першій редакції 1993 р. не містив положення про місію, тоді був лише перелік принципів (завдань) для реалізації теле- і радіомовниками (так, як нині в українському законі) [9]. Потім ці принципи законодавець “об'єднав” під поняттям публічної місії.

Зміни були викликані тим, що застосування Закону призвело до складнощів, проблем практичного характеру, з якими зіштовхувалися через відсутність у Законі навіть формальної згадки про місію.

Основна проблема лежала на поверхні — низка актів Європейського Союзу містить положення, пов'язані з наявністю місії суспільного телебачення і радіомовлення у національному законодавстві держав — членів ЄС. Такі вказівки в юридичній площині можна розглядати як певні формальні вимоги, але їх недотримання може призводити до того,

що органи ЄС (наприклад, Європейська комісія) вимагатимуть повернення коштів, виділених на потреби реалізації суспільними (публічними) медіа їхньої місії. Така ситуація вже була описана у статтях “Як Польща порушує право ЄС щодо дотацій, які надають для мовників” [10] та “Нинішній спосіб фінансування місії теле- і радіомовників становить загрозу для їхньої свободи і платоспроможності. Нинішні принципи дотування є суперечним з правом ЄС” [11]. Тут наводять аргументи і вказують на загрози, з якими доводиться стикатися державам — членам ЄС, які нехтують визначенням місії медіа. Приклад, про який згадувалося вище, стосується повернення коштів, які були надані як “публічна (державна) допомога”, що має чітко визначені критерії. Автори статті посилаються на Комунікат Європейської Комісії від 17 жовтня 2001 р. IP/01/1429 “Про спосіб застосування принципів, що стосуються публічної допомоги для мовників, які реалізують свою місію (переклад назви відповідно до інформації, поданої у згаданих статтях)” [12] та на рішення Європейського Трибуналу Справедливості Case C-280/0000, 24 July 2003 [10, 2].

Щодо першого — Комунікату Європейської Комісії від 17 жовтня 2001 р. IP/01/1429 — йому на зміну прийшов Комунікат Європейської Комісії від 2 липня 2009 р. IP/09/1072 щодо правил фінансування державою суспільного теле- і радіомовлення [13]. У цьому документі, серед іншого, міститься положення, яким стверджується “визнання волі держави-члена у визначенні місії суспільного теле- і радіомовлення” [Там само].

Щодо другого — рішення Європейського Трибуналу Справедливості (Case C-280/0000, 24 July 2003) — в аналізованих статтях посилення на цю справу стосується критерію “Altmark” — одним з елементів якого є “зрозуміле визначення місійних зобов'язань” [10, 2].

Ми не станемо поглиблюватися у роз'яснення критерію “Altmark” та питання дотування публічної допомоги, бо це не є метою цієї статті.

Метою ж, яку ми ставили перед собою, була демонстрація недоліку вітчизняного За-

кону. Слід зауважити, що попри задекларовані у низці законодавчих актів (Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною [14], Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої [15] тощо) прагнення адаптувати вітчизняне законодавство до вимог ЄС у Законі, що регулює питання суспільного теле- і радіомовлення, законодавець припускається помилок, яких вже припускався найближчий сусід України — Польща на своєму шляху у побудові європейської держави з європейськими стандартами і законодавством.

Отже, вирішити окреслену проблему можна змінами до прийнятого у 2014 р. Закону України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України”, хоча такий підхід не виглядає оптимальним. За умов, коли Закон від початку написано без розуміння місії організації (суспільного телебачення і радіомовлення), діяльність якої він має врегулювати, найоптимальнішим рішенням є створення і прийняття нового Закону.

Література

1. Іванов Д. В. Суспільне мовлення: поняття та призначення для людини, суспільства, демократії [Електронний ресурс] / Д. В. Іванов // Європ. перспективи. — 2013. — № 4. — С. 79–83. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evpe_2013_4_16.pdf
2. Іванов Д. В. Суспільне мовлення як динамічна категорія [Електронний ресурс] / Д. В. Іванов // Наше право. — 2013. — № 8. — С. 197–200. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nashp_2013_8_36.pdf
3. Закон України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України” від 17.04.2014 № 1227-VII в ред. від 10.04.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>
4. Закон України “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України” від 18.07.1997 № 458/97-ВР в ред. від 05.12.2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/485/97-%D0%B2%D1%80>
5. Іванов Д. В. Общественное вещание как международный стандарт обеспечения свободы выражения взглядов [Электронный ресурс] / Д. В. Іванов // Наше право. — 2013. — № 12. — С. 131–133. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nashp_2013_12_22.pdf
6. О radiofonii i telewizji: Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. (Dz.U. 1993 r. Nr 7, poz. 34., z późn. zm.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19930070034>
7. Chałubińska-Jentkiewicz K. Audiowizualne usługi medialne: reglamentacja w warunkach konwersji cyfrowej / K. Chałubińska-Jentkiewicz — Warszawa: Wolters Kluwer, 2013. — S. 271–279.
8. Zasady realizowania przez Telewizję Polską S. A. misji publicznej: załącznik do Uchwały Zarządu TVP S. A № 108/2005 z dnia 29 marca 2005 roku [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://s.tvp.pl/repository/attachment/3/c//3ce7b776aca39cc973bb6c2959c82f351223899773504.doc>
9. О radiofonii i telewizji: Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. (Dz.U. 1993 r. № 7) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU19930070034&type=2>
10. Jak Polska łamie prawo UE o dotacjach publicznych dla nadawców [Електронний ресурс] // Przegląd Media. — 10 kwietnia 2006. — 4 s. — Режим доступу: <http://www.dobrowol.org/przejrzystymedia/TV-background-brief02.pdf>
11. Obecny sposób finansowania misji nadawców państwowych stanowi zagrożenie dla ich płynności i wypłacalności. Obecne zasady dotowania są sprzeczne z prawem UE [Електронний ресурс] // Przegląd Media. — 3 marca 2006. — 1 s. — Режим доступу: http://www.dobrowol.org/przejrzystymedia/TV_abonament-briefing_pl.pdf
12. Commission clarifies application of State aid rules to Public Service Broadcasting IP/01/1429. — Brussels. — 17 October 2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-01-1429_en.htm
13. State aid: Commission updates rules for state funding of public broadcasters IP/09/1072. — Brussels. — 2nd July 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1072_en.htm
14. Угода, міжнародний документ “Про партнерство між Європейськими співтовариствами і Україною” від 14.06.1994 в ред. від 16.09.2014, ратифіковано Законом № 237/94-ВР (237/94-ВР) від 10.11.94 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012
15. Угода, міжнародний документ “Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої” від 27.04.2014 в поточній ред., ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Через аналіз положень законів України та Польщі, які визначають місію суспільного телебачення і радіомовлення, та законодавства ЄС, вказано на недоліки українського законодавчого акта.

Через анализ положений законов Украины и Польши, которые определяют миссию общественного телевидения и радиовещания, и законодательства ЕС, указано на недостатки украинского законодательного акта.

In the article, through the analysis of laws of Ukraine and Poland, which define the mission of public television and radio, and EU legislation, given the shortcomings of Ukrainian law.

Надійшла 20 жовтня 2015 р.